

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Hedvika Stoklasová

Komentovaný překlad: La phonétique (J, Vaissière, 2006, Paris, PUF)

Annotated Translation: La phonétique (J, Vaissière, 2006, Paris, PUF)

Praha, 2013

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Duběda, Ph.D.

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu práce PhDr. Tomášovi Dubědovi, Ph.D. za cenné připomínky a rady při řešení problematických pasáží překladu. Další poděkování patří mým francouzským přátelům za pomoc s porozuměním výchozímu textu, mým českým přátelům a v neposlední řadě mé rodině za ochotu a trpělivost.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 23. 8. 2013

.....

Hedvika Stoklasová

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce *Komentovaný překlad: La phonétique (J. Vaissière, 2006, Paris, PUF)* je rozdělena do dvou částí. První část tvoří překlad vybraných kapitol publikace *La phonétique* od autorky Jacqueline Vaissièreové z francouzského jazyka do českého jazyka. Druhá část obsahuje komentář, který se věnuje překladatelské analýze výchozího textu, popisuje použité překladatelské postupy a zabývá se nejvýznamnějšími překladatelskými problémy, které se při překladu vyskytly.

Klíčová slova:

fonetika, fonologie, fonetické disciplíny, fonetika francouzštiny, komentovaný překlad, překladatelské postupy, překladatelské problémy, analýza textu

Abstract

This bachelor's thesis *Annotated Translation: La phonétique (J. Vaissière, 2006, Paris, PUF)* is composed of two main parts. The first part presents a translation of the selected chapters of the book *La phonétique* written by Jacqueline Vaissière. The text was translated from the French language into the Czech language. The second part is a commentary consisting of an analysis of the original text and a description of the methods of translation and the most significant problems of translation that occurred during the translation process.

Key words:

phonetics, phonology, branches of phonetics, phonetics of French, annotated translation, methods of translation, problems of translation, text analysis

Obsah

1	Úvod	8
2	PŘEKLAD	9
3	Překladatelská analýza originálu	31
3.1	Vnětextové faktory	31
3.1.1	Autor	31
3.1.2	Adresát	31
3.1.3	Místo, médium a čas	32
3.1.4	Funkce textu	32
3.2	Vnitrotextové faktory	33
3.2.1	Téma a obsah	33
3.2.2	Výstavba textu	34
3.2.3	Koheze a koherence	35
3.2.4	Syntax a morfologie	35
3.2.5	Lexikum	36
3.2.6	Nejazykové prvky	37
4	Překladatelské problémy a jejich řešení	38
4.1	Překlad názvu publikace	38
4.2	Propria a další názvy	38
4.3	Intertextualita	39
4.4	Typografie	41
4.5	Lexikální problémy	42
4.6	Chyby v originále a jejich řešení	45
5	Překladatelské postupy	48
5.1	Metoda překladu	48
5.2	Transpozice	48
5.2.1	Transpozice slovního druhu	48
5.2.2	Transpozice syntaktická	49
5.3	Koncentrace a diluce	49
5.4	Modulace	49
5.5	Intelektualizace překladu	50
5.5.1	Vnitřní vysvětlivky	50
5.5.2	Koheze a koherence	50

5.5.3	Konkretizace a generalizace	52
5.5.4	Opakování, redundantní informace.....	52
6	Závěr.....	54
7	Bibliografie.....	55
8	Přílohy (výchozí text)	57

1 Úvod

Pro svoji bakalářskou práci jsem si vybrala text francouzské autorky Jacqueline Vaissièreové. Jedná se o úryvek z publikace *La phonétique*, která vyšla ve známé francouzské edici *Que sais-je?*. Hlavním tématem, jak už název napovídá, je fonetika. Toto téma je mi velmi blízké, text jsem totiž vybírala podle své druhé specializace. Obor Fonetika jsem vystudovala na Fonetickém ústavu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Přišlo mi proto zajímavé pokusit se zužítkovat znalosti nabyté během studia obou oborů v jedné práci.

Pro překlad jsem si zvolila první kapitoly knihy, konkrétně Předmluvu, Úvod, Kapitolu I – Fonetika a fonologie a Kapitolu II – Fonetické disciplíny. První část této práce je tedy text samotného překladu, druhá část je pak věnována komentáři. Komentář zahrnuje analýzu výchozího textu a je v něm poukázáno na některé překladatelské problémy a jejich řešení. Jsem si vědoma skutečnosti, že není v mých silách poskytnout komplexní analýzu textu a detailní rozbor všech použitých překladatelských postupů ani všech překladatelských problémů a jejich řešení, proto se druhá část této práce detailněji věnuje pouze vybraným jevům.

2 PŘEKLAD

Fonetika na pozadí francouzštiny

PŘEDMLUVA

Fonetika zkoumá zvuky lidské řeči. Zabývá se všemi zvukovými jevy, jež jsou s produkcí lidské řeči spojeny. Počátky fyziologické (artikulační) fonetiky a ortoepie sahají až do 6. století před naším letopočtem, kdy Pánini popsal hlásky sanskrtu.

V 19. století vzrostl zájem o historickou fonetiku a v jazycích byly objeveny shodné fonetické prvky dokládající jejich příbuznost. Na základě příbuznosti se jazyky rozdělily na dvě základní větve – jazyky Oceánie a početnou rodinu jazyků indoevropských. Porovnávání příbuzných jazyků následně podnítilo rekonstrukci starých jazyků, která vycházela z dostupných historických dat a z poznatků srovnávací jazykovědy. S narůstajícím množstvím lingvistické dokumentace se bádání o stavu těchto jazyků zpřesňovalo.

Na konci 19. století se P.-J. Rousselot pokusil experimenty v laboratoři osvětlit princip hláskových změn, čímž položil základy experimentální fonetiky. Ta zaznamenala velký rozvoj během druhé poloviny 20. století, kdy se stala multidisciplinárním odvětvím, jež naplno využívá nejrůznějších technologií.

První *Mezinárodní kongres fonetických věd* se konal v Amsterdamu v roce 1932. Od té doby se kongresy konají pravidelně a sjíždějí se na ně lingvisté (fonetikové, fonologové, dialektologové), psycholingvisté a experimentální psychologové, odborníci specializovaní v oblasti mluvené komunikace a automatického zpracování řeči, lékaři ušní, nosní, krční (ORL) a foniatři, hlasoví terapeuti a logopedové, specialisté na osvojování mateřštiny i výuku cizích jazyků, učitelé zpěvu a dikce. Největší pokroky ve fonetice nicméně vzešly ze spolupráce mezi jednotlivými disciplínami. Všichni vědci, ať už se jedná o fonetiky či nikoliv, do jejichž oblasti zájmu spadá hlasová komunikace, její povaha a fungování, musí totiž fonetickým disciplínám věnovat pozornost.

	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Post-alveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Glottal
Plosive	p b			t d		ʈ ɖ	c ɟ	k g	q ɢ		ʔ
Nasal	m	ɱ		n		ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Trill	ʙ			r					ʀ		
Tap or Flap		ⱱ		ɾ		ɽ					
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h ɦ
Lateral fricative				ɬ ɮ							
Approximant		ʋ		ɹ		ɻ	j	ɰ			
Lateral approximant				l		ɭ	ʎ	ʟ			

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a voiced consonant. Shaded areas denote articulations judged impossible.

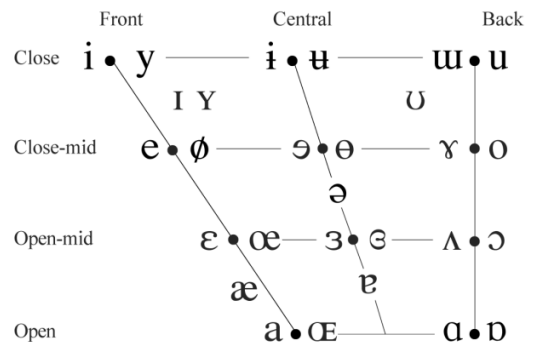
CONSONANTS (NON-PULMONIC)

Clicks	Voiced implosives	Ejectives
ʘ Bilabial	ɓ Bilabial	ʼ Examples:
ǀ Dental	ɗ Dental/alveolar	pʼ Bilabial
ǃ (Post)alveolar	ɠ Palatal	tʼ Dental/alveolar
ǂ Palatoalveolar	ʄ Velar	kʼ Velar
ǁ Alveolar lateral	ɠ Uvular	sʼ Alveolar fricative

OTHER SYMBOLS

- ʍ** Voiceless labial-velar fricative
- ʋ̹** Voiced labial-velar approximant
- ɥ** Voiced labial-palatal approximant
- ħ** Voiceless epiglottal fricative
- ʕ** Voiced epiglottal fricative
- ʡ** Epiglottal plosive
- ʑ ʒ̥** Alveolo-palatal fricatives
- ɺ** Voiced alveolar lateral flap
- ɥ̟** Simultaneous **ɥ** and **X**
- Affricates and double articulations can be represented by two symbols joined by a tie bar if necessary.

VOWELS

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a rounded vowel.

kʰ ts̺

SUPRASEGMENTALS

- ˈ** Primary stress
- ˌ** Secondary stress
- ː** Long
- ˑ** Half-long
- ˑ̌** Extra-short
- ◌̥** Minor (foot) group
- ◌̦** Major (intonation) group
- ◌̧** Syllable break **.ii.ækt**
- ◌̨** Linking (absence of a break)

TONES AND WORD ACCENTS LEVEL

- ē or ˥** Extra high
- é or ˦** High
- ē or ˧** Mid
- è or ˨** Low
- ë or ˩** Extra low
- ↓** Downstep
- ↑** Upstep
- ě or ˨˥** Rising
- ẽ or ˩˥** Falling
- ẽ or ˩˨˥** High rising
- ẽ or ˨˩˥** Low rising
- ẽ or ˨˩˨˥** Rising-falling
- ↗** Global rise
- ↘** Global fall

DIACRITICS Diacritics may be placed above a symbol with a descender, e.g. **ɳ̥̊**

◌̥ Voiceless	ᵿ ᵿ̥	◌̬ Breathy voiced	ᵻ ᵻ̬	◌̚ Dental	ᵿ̚ ᵿ̥̚
◌̦ Voiced	ᵿ̦ ᵿ̦̥	◌̜ Creaky voiced	ᵻ̜ ᵻ̜̦	◌̥̚ Apical	ᵿ̥̥̚ ᵿ̥̥̥̚
◌̨ Aspirated	ᵿ̨ ᵿ̨̥	◌̜̚ Linguolabial	ᵿ̜̚ ᵿ̜̥̚	◌̦̚ Laminal	ᵿ̦̚ ᵿ̦̥̚
◌̙ More rounded	ᵿ̙	◌̙̚ Labialized	ᵿ̙̚ ᵿ̙̥̚	◌̦̥̚ Nasalized	ᵿ̦̥̥̚ ᵿ̦̥̥̥̚
◌̛ Less rounded	ᵿ̛	◌̛̚ Palatalized	ᵿ̛̚ ᵿ̛̥̚	◌̦̥̥̚ Nasal release	ᵿ̦̥̥̥̚ ᵿ̦̥̥̥̥̚
◌̜̥ Advanced	ᵿ̜̥	◌̛̙̚ Velarized	ᵿ̛̙̚ ᵿ̛̙̥̚	◌̦̥̥̥̚ Lateral release	ᵿ̦̥̥̥̥̚ ᵿ̦̥̥̥̥̥̚
◌̙̥̚ Retracted	ᵿ̙̥̚	◌̛̙̥̚ Pharyngealized	ᵿ̛̙̥̚ ᵿ̛̙̥̥̚	◌̦̥̥̥̥̚ No audible release	ᵿ̦̥̥̥̥̥̚ ᵿ̦̥̥̥̥̥̥̚
◌̙̥̥̚ Centralized	ᵿ̙̥̥̚	◌̛̙̥̥̚ Velarized or pharyngealized	ᵿ̛̙̥̥̥̚		
◌̙̥̥̥̚ Mid-centralized	ᵿ̙̥̥̥̚	◌̛̙̥̥̥̚ Raised	ᵿ̛̙̥̥̥̥̚ (ᵿ̛̙̥̥̥̥̥̚ = voiced alveolar fricative)		
◌̙̥̥̥̥̚ Syllabic	ᵿ̙̥̥̥̥̚	◌̛̙̥̥̥̥̚ Lowered	ᵿ̛̙̥̥̥̥̥̚ (ᵿ̛̙̥̥̥̥̥̥̚ = voiced bilabial approximant)		
◌̙̥̥̥̥̥̚ Non-syllabic	ᵿ̙̥̥̥̥̥̚	◌̛̙̥̥̥̥̥̥̚ Advanced Tongue Root	ᵿ̛̙̥̥̥̥̥̥̥̚		
◌̙̥̥̥̥̥̥̚ Rhoticity	ᵿ̙̥̥̥̥̥̥̥̚ ᵿ̙̥̥̥̥̥̥̥̥̚	◌̛̙̥̥̥̥̥̥̥̥̚ Retracted Tongue Root	ᵿ̛̙̥̥̥̥̥̥̥̥̥̚		

Tab. 1 – Mezinárodní fonetická abeceda

Tato kniha si klade za cíl seznámit čtenáře s různorodostí fonetických disciplín a stručně shrnout výsledky výzkumů za několik posledních desítek let. Kvůli omezenému rozsahu neposkytuje detailní přehled o historické fonetice, soustředí se zejména na otázky samotného výzkumu, které jsou díky vývoji nových technologií (např. výpočetní techniky) a nových metod výzkumu opět aktuální.

Nezasvěcenému čtenáři doporučujeme začít s četbou od čtvrté, resp. páté kapitoly.

ÚVOD

Fonetika je nauka o zvukové stránce jazyka. Tato záměrně nekonkrétní definice bude v průběhu výkladu postupně upřesněna v kontextu fonetice příbuzných vědních oborů.

Schopnost osvojit si jazyk je vlastní pouze člověku. Ostatní živočichové, i ti nejprimitivnější, využívají ke komunikaci nezbytné pro přežití druhu systém olfaktorických, optických a zvukových signálů. Jejich množství je ale omezené, nedá se tedy mluvit o jazyku v pravém slova smyslu. Lidé dokážou vytvářet neomezené množství promluv, proto Émile Beneviste považoval *komunikaci zvířat a lidskou řeč* za protiklady. Schopnosti mluvit je přizpůsoben i lidský sluch – vnímá ty frekvence, ve kterých člověk dokáže řeč tvořit.

Schopnost člověka osvojit si řeč dala vzniknout neobyčejně velkému množství jazyků: 3000–6500 (záleží na kritériích použitých k jejich vyčlenění). Hlavním vyjadřovacím prostředkem je verbální projev, nicméně během mluvení se dá využívat i dalších zvuků produkovaných ve stejných orgánech jako řeč: vzdechy, smích, kašel, a na hranici jazyka se pohybující onomatopoeie. Do projevu lze zapojit i zbytek těla, a to gesty nebo mimikou, které spadají do oblasti neverbální komunikace (konkrétně *posturiky, gestikulace a mimiky*). Pomocí znaků se mezi sebou postupně začínají spontánně dorozumívat neslyšící děti.

Fonetická struktura jazyka je zdrojem velkého množství informací. Už jenom tím, jak mluvčí své sdělení formuluje, předává posluchači informace různé povahy. Ale právě nad způsobem formulace má jen částečnou kontrolu. Mluvením vyjadřuje své pocity, emoce a postoje, vyvolává u posluchače tu či onu reakci, prozrazuje svoji sociální a kulturní identitu i to, z jaké oblasti pochází. Tento aspekt řeči tvoří nedílnou součást všech komunikačních aktů a nabývá zvláště velké důležitosti tam, kde se hlas stává uměleckým prostředkem (zpěv, básnictví, scénická umění). Tímto využitím hlasu se zabývá *fonostylistika* (I. Fónagy, P. León).

Strukturu jazyka je možné popsat v rámci dvojí artikulace (A. Martinet). Každé sdělení se skládá ze sekvence hlásek odpovídající jednomu řetězci znaků. Každý znak (tradičně slovo) má dvě složky: označující (zvuková reprezentace) a označované (význam). Vztah mezi

označujícím a označovaným je *arbitrární* nebo *konvenční*. Pokud se jeden pojem ve své zvukové reprezentaci jazyk od jazyka liší – *arbre* /aʁbʁ/ ve francouzštině, *tree* /tɹi:/ v angličtině – jedná se o vztah arbitrární. Konvenční vztah pak plyne z toho, že jazyk „je zároveň společenským produktem schopnosti řeči a souborem nutných konvencí, přijatých společenským útvarem proto, aby se užití této schopnosti jednotlivci umožnilo.“ (F. de Saussure) Každé označující je tvořeno sekvencí hlásek, jež samy o sobě nenesou žádný význam – fonémy. Různými kombinacemi fonémů /p/, /t/ a /a/ vznikne např. ve francouzštině alespoň pět slov: *pas* /pa/, *ta* /ta/, *patte* /pat/, *tape* /tap/, *apte* /apt/. Zároveň může jedné sekvenci fonémů odpovídat i více významových jednotek: /sã/ může být *sang*, *s'en*, *sent* nebo *cent*. V průměru mají jazyky 30 fonémů, díky kterým mohou rozlišovat stovky tisíc slov.

Foném je nejmenší jednotka fonologického systému s rozlišovací funkcí. V jazyce tedy slouží k vymezení opozic v rámci lexika: „*Jestliže se dvě hlásky vyskytují ve stejném hláskovém okolí a nemohou se mezi sebou zaměňovat, aniž by došlo ke změně významu nebo aniž by se slovo stalo nesrozumitelným, pak se jedná o realizaci dvou různých fonémů.*“ (N. S. Trubeckoj) Francouzské hlásky /l/ a /ʁ/ jsou dva různé fonémy, protože jejich záměnou by vznikla dvě různá slova: *père* a *pelle* ([pɛʁ], [pɛl]), *lent* a *rang* ([lɑ̃], [rɑ̃]). Naproti tomu pařížské uvulární /ʁ/ [ʁ] a apikální r [r] (tzv. burgundské /r/) jsou pouze oblastní variantou jednoho fonému. Slova lišící se od sebe jediným fonémem tvoří minimální pár. Výrazy *lent* a *rang* ([lɑ̃], [rɑ̃]) jsou tedy minimálním párem vymežujícím /ʁ/ a /l/ jako samostatné fonémy.

Za fonémy jsou v zásadě považovány vokály a konsonanty (a polokonsonanty). Konkrétní podoba fonémů a jejich počet se v jednotlivých jazycích liší, většina ale obsahuje 25–30 fonémů. Extrémními případy jsou jazyk *pirahã* z oblasti Amazonie s pouhými deseti fonémy a jihoafrický jazyk *!Xu*, který má fonémů více jak sto. Fonologický inventář francouzštiny obsahuje, podle regionu, 27–33 fonémů. Počet konsonantů je stabilní (celkem 16), regionální varianty jazyka na něj nemají vliv: /p t k b d g f v s z ʃ ʒ m n l ʁ / (viz Tab. 2 – Fonémy francouzštiny)

KONSONANTY

Konsonanty francouzštiny

/pã/	pan	/bã/	banc	/fã/	faon	/vã/	vent
/tã/	temps	/dã/	dent	/sã/	sang	/zã/	zan
/kã/	camp	/gã/	gant	/ʃã/	chant	/ʒã/	gens
/mã/	ment	/lã/	lent	/aŋo/	agneau		
/nã/	nan	/ʁã/	rang	/paʁkiŋ/	parking		

VOKÁLY

Zavřené slabiky

/pil/	pile	/pyl/	pull	/pul/	poule
*		/ʒøŋ/	jeûne	/pol/	pôle
/pɛl/	pelle	/ʒœŋ/	jeune	/pɔl/	Paule
/pat/	patte				
/pãt/	pentte	/põt/	ponte		

Otevřené slabiky

/li/	lit	/ly/	lu	/lu/	loup
/le/	les	/lø/	l'eux	/lo/	l'eau
/lɛ/	laid	/bʁœ/	brebis	*	
/la/	la	/lə/	le		
/pã/	paon	/pã/	pond		
/bʁẽ/	brin				

Polokonsonanty (polovokály)

/fij/	yacht fille	/lɥi/	lui	/lwi/	Louis
-------	-------------	-------	-----	-------	-------

Tab. 2. – Fonémy francouzštiny

Počet vokálů je naproti tomu variabilní. Například starší generace Francouzů žijící na sever od Loiry rozlišují dva a-ové fonémy – přední /a/ a zadní /ɑ/. Rozdíl ve výslovnosti se však zachoval jen u malého počtu slov: *patte* /pat/ a *pâte* /pat/, *Anne* /an/ a *âne* /ɑn/. Ve

frankofonních částech Belgie a ve francouzštině používané na jihu Francie, se výslovnost *brun* /bʁœ̃/ liší od výslovnosti *brin* /bʁɛ̃/, z pařížské francouzštiny tento rozdíl již vymizel. V Normandii jsou slova *Baule* /bol/ a *bol* /bɔl/, *fée* /fe/ a *fait* /fe/ považována za slova homofonní. V Belgii a v oblasti jižního Lotrinska (města Nancy a Saint-Dié) je jako distinktivní vnímána opozice délky ve slovech *mots* [mo] a *maux* [mo:] (opozice je navíc sekundárně posílena odlišným ténbrem, což je při změně délky vokálů typické). Rychle se však prosazuje tendence sjednotit [o] a [o:] na konci slov ve stejnou hlásku [o]. Tato tendence je patrná i u hlasatelů v médiích, třebaže ti jsou vedeni k „neutrální“ výslovnosti odpovídající normě.

Realizací fonémů je nekonečně mnoho, a to z několika důvodů:

- 1) Konkrétní podoba jednotlivých fonémů v první řadě závisí na individuálních anatomických dispozicích, podle kterých je možné mluvčího identifikovat. Poskytují totiž informace o věku, pohlaví a fyziologickém (ochraptělý hlas, hlas kuřáků) i emocionálním stavu (veselý, smutný).
- 2) Hlásky nacházející se v bezprostředním okolí fonému ovlivňují i jeho artikulaci – pohyby jazyka, rtů, měkkého patra a hlasivkové štěrbině. Srovnejte pozici rtů během realizace prvního konsonantu ve slovech *toute* a *tite*. Při vyslovení *toute* jsou rty zaokrouhlenější než u *tite* a zvuk exploze v okamžiku, kdy se od sebe oddělí jazyk a zuby (tzn. v okamžiku uvolnění závěru) je tupější. Zkuste vyslovit *toute* a *roure*. Během artikulace *toute* se jazyk nachází více vpředu než při vyslovení *roure*. Ténbr vokálu *ou* /u/ se ve slově *toute* blíží vokálu /y/, zatímco *ou* /u/ ve slově *roure* se blíží /o/. Tyto změny mohou nastat kdekoliv uvnitř slova, jejich zdrojem může být například přízvučná slabika.
- 3) Čím rychleji člověk mluví nebo čím je výslovnost uvolněnější, tím menší je rozdíl v artikulaci vokálů a konsonantů (někteří mluvčí ale dokážou mluvit rychle a přitom zřetelně). Vokály, jejichž artikulace nevyžaduje výrazné přiblížení artikulačních orgánů, tzv. vokály otevřené, jako vokál /a/, se stávají zavřenějšími a vokály zavřené, např. *i* /i/, *u* /y/ nebo *ou* /u/, naopak tíhnou k otevřenosti. Vokálům na okraji vokalického prostoru se řeč většinou vyhýbá: *oui* [wi] → *ouais* → [wɛ] nebo [ʁɛ]. A ani okluzivy (v dutině ústní

vznikne závěr), jako například konsonanty /p, t, k, b, d, g/, se nevyslovují s úplným závěrem, některé fonémy tak mohou dokonce zcela zmizet: *je ne sais pas* → *je n'sais pas* → *j'sais pas* → *chaipas*; *maintenant* → *maint'nant* → *maind'nant* → *main-nant* → *mai-nant*. Zmíněné jevy se neobjevují pouze ve francouzštině, Němec K. Kohler jejich výskyt dokázal i na německém jazykovém materiálu. Rychle a nedbale jsou často vyslovována slova frekventovaná, přes něž se hláskové změny následně rozšiřují i na slova frekventovaná méně.

- 4) Artikulační pohyb se odvíjí od pozice fonému ve slabice, slově i větě. Právě pozice určuje, zda bude foném dominantní, tzn. delší, výraznější a lépe vyslovený, a zda se nějaký z jeho rysů rozšíří i na okolní hlásky. V opačném případě je jeho podoba určena rysy fonémů, které jej obklopují, což někdy může vést až k jeho úplnému vypuštění. Nejpečlivěji, tzn. nejbliže standardní výslovnosti, je artikulován první konsonant slova, popřípadě přízvučné slabiky. Například v angličtině jsou okluzívy /p/, /t/ a /k/ v iniciální pozici slova nebo přízvučné slabiky vyslovovány s aspirací (*pin* [p^hin], *'contract* [k^hɔntrækt], *con'tract* [kɔn't^hrækt]), pokud se vyskytnou jinde ve slově, aspirace mizí (symbol „'“ označuje přízvučnou slabiku).
- 5) Mluví přizpůsobuje artikulační úsilí dané komunikační situaci. Volí vrstvu jazyka (od té nejspisovnější až po tu nejvíce pokleslou), styl, postoj (grimasy, ironie) a – aby ve výčtu nic nechybělo – míru nazalizace, která v jistých jazycích vzbuzuje respekt, v jiných ale znechucení. Jednotlivé výslovnostní varianty se mohou lišit svojí sociolingvistickou nebo sociokulturní hodnotou, např. změna vokálu /a/ na zadní [ɑ] ve slově *mariage* okamžitě odhalí, z jakého společenského prostředí mluvčí pochází.
- 6) Realizace fonémů a fonematických opozic se region od regionu liší. Velmi dobře rozpoznatelný je přízvuk z jihu Francie, podle již méně patrných rozdílů lze rozpoznat mluvčí původem z Lyonu či z Grenoblu.
- 7) Záměrné změny artikulace dodávají sdělení lehké smyslové nuance (Fónagy). Způsob, jakým je věta pronesena (přívětivě, mile, chladně, pohrdavě), hraje v kontaktu s lidmi velmi důležitou roli, neboť může vést k zásadní změně celkového smyslu sdělení.

Hyperatikulace (prodlužování hlásek a zvyšování artikulačního úsilí) konsonantu /s/ ve větě *elle est sympa, celle-là !* například značí, že daná osoba je vše, jen ne sympatická.

Lidské mládě je k mluvení předurčeno. Plod vnímá zvukovou podobu slov i rytmus mateřského jazyka již skrze plodovou vodu a velmi rychle si je osvojí. Novorozenec přitom nereaguje pouze na fonologické opozice vyskytující se v jeho mateřštině, reaguje na opozice téměř všech jazyků světa. Je nicméně schopen jazyk matky od ostatních jazyků rozpoznat. A tak zatímco dospělí angličtí mluvčí neumí rozlišit dentální okluzívu, při které se špička nebo čepel jazyka přímo dotýká zubů, od retroflexní okluzívy, při které se špička jazyka stáčí vzhůru a směrem k zadní části dutiny ústní, a neslyší rozdíl ani mezi aspirovaným a neaspirovaným znělým konsonantem (opozice běžná v hindštině), protože taková opozice v angličtině není distinktivní, novorozeňata tento rozdíl zřetelně vnímají, ať už pochází z Anglie či odjinud. Hlávky a intonaci svého okolí se dítě snaží napodobovat již kolem šestého měsíce, kdy doznívá období broukání z prvních měsíců života (opice takovou schopnost imitace nemají, což je pravděpodobně jeden z důvodů, proč se nemohou naučit mluvit). Při nedávných experimentech bylo metodou měření evokovaných potenciálů prokázáno, že dětský mozek dokáže i ve spánku rozlišit opozice náležející mateřskému jazyku od opozic pocházejících z jiných jazyků. Velmi rychle je dítě schopno si zapamatovat akustickou podobu zvuků, jež slýchá často, a to dávno před tím, než jim porozumí. Velmi brzy také začíná preferovat sekvence fonémů, jež jsou v jeho mateřském jazyce běžné. Mezi osmým a desátým měsícem života ale kojenci postupně ztrácí schopnost vnímat fonologické opozice, které se v jejich jazyce neobjevují a rozlišují pouze opozice relevantní pro mateřštinu. Čínským kojencům nečiní potíže rozlišit [do] od [to] nebo [ga] od [ka], dospělí Číňané, učící se francouzsky, ale neuslyší rozdíl mezi *gâteau* a *cadeau*, ať dělají, co dělají. Fonologická opozice znělosti nemá v čínštině distinktivní platnost, proto se jí při osvojování mateřštiny *naučili nevnímat*. A stejně tak japonští kojenci mají schopnost rozlišit /r/ od /l/ až do osmého až desátého měsíce věku, japonští dospělí mluvčí ale neslyší mezi *lit* a *riz* sebemenší rozdíl. Percepci hlásek tedy hluboce ovlivňuje osobní jazyková zkušenost (selektivní zaměřování pozornosti podle J. Werkerové, psychoakustické uspořádání okolo

jazykově specifických prototypů podle P. Kuhlové). V období dospívání nebo dospělosti vyžaduje studium cizího jazyka mnohem větší úsilí. Je totiž nutné oprostit se od fonologického systému mateřštiny a osvojit si fonologický systém nového jazyka. Budoucí fonetik se sám musí velmi dlouho učit, než dokáže na základě transkripčních systémů, jakým je např. mezinárodní fonetická abeceda (pravidelně aktualizovaná Mezinárodní fonetickou asociací, viz Tab. 1), rozpoznat všechny typy fonémů existujících jazyků. Výčet opozic, které se v jazycích mohou objevit, ale ještě není kompletní, třebaže nové typy fonémů se v současné době objevují jen zřídka.

Nedávné neurolingvistické výzkumy podpořily teorii generativní gramatiky, podle níž je lidem struktura jazyka vrozená. Tvrdí tedy, že se lidé se schopností osvojit si jazyk dvojí artikulací rodí a ostatní živočichové tuto schopnost pravděpodobně nemají. Dlouhodobým zastáncem této teorie byl v posledním století N. Chomsky.

V jazycích světa existuje velké množství podobně znějících hlásek. Tyto podobnosti jsou dány tzv. fonetickými (reálnými) omezeními plynoucími z obecných akustických a aerodynamických principů, fyziologie mluvních a sluchových orgánů a mozkových struktur. Struktura mozku je u všech lidí podobná, od čehož se odvíjí i podobná kognitivní kapacita (např. krátkodobá a dlouhodobá paměť nebo schopnost učit se a zobecňovat). Vědci, inspirovaní výkony novorozeňat při rozlišování hlásek, vyslovili myšlenku, že by člověk mohl být vybaven *detektory* „naprogramovanými“ na vlastnosti nebo rysy lidské řeči (K. Stevens).

Přenos informací akustickým signálem má velké výhody. Účastníci komunikace mohou být jeden od druhého relativně vzdáleni, mohou komunikovat i v hlučnějším prostředí. Mluvení *nezaměstnává* ani zrak ani ruce, které se tak mohou věnovat jiným činnostem. Zároveň se jedná o velice rychlý způsob komunikace, protože mluvčí je schopen vyslovit až 30 fonémů za sekundu (v průměru tedy více jak 200 slov za minutu) a posluchač dokáže sdělení zpracovat v reálném čase. Pokud by zvuky nelingvistického charakteru dosahovaly stejného tempa, lidé by je vnímali pouze jako šum.

Kapitola I

FONETIKA A FONOLOGIE

Fonetika a fonologie (také funkční fonetika) jsou lingvistické disciplíny zabývající se studiem zvukové stránky řeči. Názor na to, jakým způsobem by si mezi sebou měly výzkum rozdělit, se proměňuje už více jak sto let. Na počátku minulého století charakterizoval Ferdinand de Saussure jazyk jako systém, jehož komponenty se vymezují na základě vzájemných vztahů. Trval na tom, že studium abstraktního lingvistického systému (označovaného jako jazyk, forma nebo systém) a výzkum konkrétní realizace hlásek (reálného základu, substance) na sobě mají být nezávislé. Stejně jako Saussure pak doporučovali rozlišovat mezi fonetikou jakožto studiem zvuků a fonologií jakožto studiem systémů i členové Pražského lingvistického kroužku (zejména R. Jakobson nebo Trubeckoj). Trubeckoj definoval fonetiku jako „*vědu zabývající se materiální stránkou zvuků lidské řeči*“, fonologie se měla zaměřit přímo na fonematické kontrasty, tedy systém opozic, v rámci jednoho jazyka. Jasně vymezení hranic mezi fonetikou a fonologií výrazně přispělo k následnému samostatnému vývoji obou disciplín. Fonetika se díky tomuto rozdělení přiblížila technickým a přírodním vědám, naproti tomu fonologie se mohla začít plně soustředit na analýzu jazykových systémů, v níž poté dosáhla nesporného pokroku. Některé z nejvýznamnějších prací ale i přesto vzešly ze spolupráce obou disciplín. Publikace *Preliminaries to Speech Analysis* (1951), pod níž se podepsali R. Jakobson, G. Fant a M. Halle, je zásadním zlomem v historii vývoje vztahu mezi fonologií a fonetikou: představuje distinktivní rysy, které vycházejí z formalizace akusticko-percepčních vlastností fonémů a jsou tedy založeny na substanci (Trubeckoj ze substance vycházel taktéž, neboť popsal distinktivní rysy na základě artikulačních pohybů). Znalost fonetických omezení se poté uplatnila při popisu fonologických pravidel a zásad koartikulace, načež se upustilo od představy arbitrárního vztahu mezi fyzickou podstatou hlásek a fonologickým systémem a přijala se teze o vzájemné podmíněnosti formy a substance.

Následně vyšlo najevo několik pravidelností: v systému se třemi vokály se většinou objeví vokály /i/, /a/ a /u/, v systémech s pěti vokály (nejběžnější případ, 22% jazyků databáze UPSID¹) se pravděpodobně objeví /i/, /e/, /a/, /o/, /u/. Konsonanty jsou preferovány v tomto pořadí: m, k, j, p, w, b, h, g, ŋ, ʔ, n, s, č, š, t, f, l.

Fonetika i fonologie se společně zabývají tím, jak definovat soubor charakteristických vlastností tvořících foném, a kladou si otázku, zdali byl výběr fonémů vyskytujících se ve fonologických inventářích jednotlivých jazyků náhodný. Fonetici i fonologové se nejprve zajímali o vývoj jazykových systémů v průběhu času a o obecné zákonitosti, podle kterých se výběr hláskových opozic v jazycích řídí. Jakobson navrhl seznam dvanácti distinktivních rysů, ze kterých se fonémy mohou skládat, ne každý jazyk ale musí využít všech navrhovaných rysů. Jakobson také upřednostnil *akustické* opozice, neboť ty jsou při percepci nejdůležitější. Chomsky a Halle² hledali přesné příčiny pozorovaných změn a základní definici rysů odsunuli do pozadí (rysy jsou definovány především artikulačně, a tak detailní popis vztahu formy s její realizací není nutný). Tento pohled na problematiku distinktivních rysů se objevuje i v současných fonologických pracích. Zabývali se i anatomickými omezeními – kořen jazyka neumožňuje tak precizní artikulaci jako jeho špička. Ta je velmi pohyblivá a vytváří překážku v přední části vokálního traktu při artikulaci nejběžnějších konsonantů. V 70. letech 19. století se diskuse o fonetických omezeních přesunula i do oblasti percepce a akustiky a následně byly předloženy tři hlavní myšlenky: za prvé, některé fonémy pravděpodobně mají inherentní vlastnosti a v systému se objevují právě kvůli *stabilitě* svých akustických parametrů. Fonémy s nestabilními vlastnosti totiž vyžadují zvýšené artikulační úsilí, a to by nebylo ekonomické (*kvantová teorie řeči* K. N. Stevens); za druhé, na výběr fonémů má nejspíše vliv celý fonologický systém, neboť rozmístění distinktivních zvuků v akustickém prostoru patrně směřuje k tomu, aby percepčně nabídlo co možná největší kontrasty (*teorie o adaptivním rozptylu* B. Lindbloma). Institut de la communication parlée (Ústav mluvené komunikace) se sídlem v Grenoblu tyto dvě výše zmíněné teorie

---

¹ *UCLA Phonological Segment Inventory Database* na Kalifornské univerzitě obsahuje data 451 jazyků a celkem čítá na 920 různých zvuků řeči (více jak 650 konsonantů a více než 260 vokálů).

² *The Sound Pattern of English*, 1968

zkombinoval v teorii disperze/fokalizace; a za třetí, některým kombinacím rysů se jazyky vyhýbají, protože jsou artikulačně příliš náročné a při percepci by mohly vést k nejasnostem.

Výzkum fonetických omezení vycházející z databází jazykových systémů a z hláskových změn je jednou z tradičních oblastí výzkumu fonetiky (P.-J. Rousselot, K. Stevens, B. Lindblom, John Ohala). Fonetik vždy usiluje o co možná nejpravděpodobnější vysvětlení každého pozorovaného jevu. Zmíněná fonetická omezení mohou směřovat k selekci jednotek v rámci fonematické řady – kombinace hlásek nebo rysů náročných na artikulaci mají tendenci mizet a nebo jsou nahrazovány jinými, jisté sekvence hlásek jdou totiž lépe vyslovit než jiné (/ti/, /ku/ jsou jednodušší než /tu/, /ki/). Málo slyšitelné frikativy, jako anglické neznělé *th* [θ], se v jazycích zachovávají zřídka, protože lidské ucho nedokáže v nepříznivých akustických podmínkách, mezi něž spadají i podmínky běžné komunikace, vnímat vše. Nazalita například znesnadňuje percepci vokalického tónu, čímž snižuje množství snadno percipovatelných kontrastů. Z tohoto důvodu je počet nazálních vokálů v jazyce vždy stejný nebo menší než počet vokálů orálních. Některé pozorované jevy mohou být vysvětleny i zrakem. Prvními konsonanty, které si děti osvojí, jsou labiály (/p, b, m/ následované konsonanty /n, t, k, g/), ale není tomu tak u nevidomých dětí – důkaz toho, jak je důležité vidět tvář mluvčího. Vysvětlení, která fonetika přináší, by však měla být chápána jako hypotézy, vypořádané tendence nemají platnost zákona. Některé jazyky využívají velmi jemných fonematických kontrastů, například těch mezi dentálními a alveolárními okluzivami. Fonetickými charakteristikami hlásek se ale nedá vysvětlit vše a také nejsou jediným faktorem, kterým by se výběr hlásek řídil. Velkou roli hrají i *fonologická* (kognitivní) *omezení* tj. jak snadno je člověk schopen se něco naučit nebo si něco zapamatovat. Přispívají ke snižování počtu distinktivních rysů v jazyce a k jejich uspořádání v úsporném, symetrickém systému s maximálním využitím vybraných rysů.³ Pochopení fonetických zákonitostí současně s uvědoměním si významu kognitivních faktorů přispělo k porozumění typologii konsonantických a vokalických systémů (viz práce P. Beddora, J. Ohaly, B. Lindbloma a práce vzniklé v Ústavu mluvené komunikace v Grenoblu).

---

³ A. Martinet, *Économie des changements phonétiques*

V jazykových systémech se nicméně objevují i asymetrie, může to mít několik příčin. Fonologické systémy jsou výsledkem kompromisu mezi tendencí kognitivní, která upřednostňuje užívání co nejmenšího počtu rysů (z toho vyplývá symetrie systémů), a tendencemi akusticko-perceptivními a artikulačními, jež směřují k eliminaci výskytu kombinací těžko percipovatelných nebo vyslovitelných rysů. Zkuste vyslovit napnuté [i] a poté zaoblete rty. Pokud se vám to podaří, což by neměl být problém, uslyšíte [y] (odpovídající grafému *u*). Nyní si povšimněte, jak je těžké provést stejnou změnu například s otevřeným vokálem /a/. „Hra rtů“ (napjaté, zaokrouhlené) je totiž méně náročná, když je dolní čelist blíže té horní, jako je tomu u zavřených vokálů (/i, y, u/). Změna nastavení rtů má v případě předních zavřených vokálů (tzv. i-ových) znatelný akustický dopad, protože změna je posílena i rezonančními vlastnostmi vokálního traktu. Ve skutečnosti je rozdíl v zaokrouhlenosti nejvíce patrný právě mezi /i – y/. Druhý příklad se týká konsonantů. Mezi obstruenty (explozivy a frikativy) se z aerodynamických důvodů vyskytují méně varianty znělé, neboť při zvýšeném intraorálním tlaku je náročnější udržet znělost. Jenže ke zvýšení intraorálního tlaku dochází právě při vytvoření závěru nebo zúžení vokálního traktu. Nejtěžší je pak udržet znělost pokud je závěr vytvořen v zadní části úst, kde se překážka uvolňuje velmi těžko. Například /g/ je v jazycích poměrně vzácné, nicméně se může zachovat z fonologických důvodů, aby nedošlo k porušení symetrie systému a řada /p, t, k/ zůstala protikladem k řadě /b, d, g/.

V dnešní době k sobě mají experimentální fonetika a laboratorní fonologie velmi blízko. Teoretické modely vypracované fonetiky za účelem objasnění inventářů systémů, tedy modely vycházející z reálného základu (substance), jsou přinejmenším stejně platné jako modely vypracované fonologií. Díky pravidelnému pořádání mezinárodních setkání nazvaných *Laboratorní fonologie* (Laboratory phonology) dochází ke sbližování fonetiků a fonologů už několik let. Některé rozdíly se však v přístupu fonetiky a fonologie udržují. *Fonolog* se ve většině případů řídí teoretickým a deduktivním přístupem. Až z těch vyplyne, co se bude následně předmětem experimentálního ověřování. *Fonetik* je více závislý na samotném experimentování, hned od začátku vědom toho, že svoje hypotézy bude muset

ověřit reprodukovatelnými experimenty. Snaží se tudíž co nejvíce zúžit okruh možných výzkumů. Mimo jiné také detailně zaměřuje svoji pozornost na shromažďovaná data, jež sice přímo nevypovídají o lingvistických kategoriích, ale mohou přispět k pochopení faktorů působících na jazykový systém. Fonetik zároveň častěji překračuje hranice své vědy a hledá další možná vysvětlení například ve fylogenezi, ontogenezi, sociologii, etnologii nebo psychologii. Naproti tomu fonologie se chce přiblížit kognitivním vědám.

Vzájemné porozumění fonetiků a fonologů se stále zdá být nepřekonatelnou překážkou, v současné době je však víc než kdy jindy třeba, aby našli společnou řeč.

Kapitola II

FONETICKÉ DISCIPLÍNY

Fyziologická (artikulační) fonetika a ortoepie patří k nejstarším odvětvím lingvistiky. Už v 6. století před naším letopočtem indický gramatik Pánini detailně popsal artikulaci hlásek sanskrtu. Chtěl tak stanovit správnou výslovnost náboženských textů. S rozvojem technologií využitelných ve fonetickém výzkumu se pole působnosti fonetiky rozšířilo i nad rámec fyziologické fonetiky a ortoepie. Aplikace nově objevených fonetických poznatků v praxi dala podnět k dalším výzkumům. Důležitým faktorem pro rozšíření působnosti fonetiky jako vědní disciplíny byla ochota lingvistiky zabývat se jazykovými fenomény coby komplexními poznávacími procesy a zařadit do výzkumů i problematiku chování uživatelů jazyka.

Pokud hned na začátku vyřadíme fonologii, která se zabývá strukturou lingvistických reprezentací, z nichž je odvozena zvuková forma, a v úvodu již krátce zmíněnou historickou fonetiku (zabývající se historií vývoje jazyků a jejich klasifikací a rekonstrukcí předchozích podob jazyků na základě porovnávání ověřených zdrojů), rozlišujeme tři typy fonetického přístupu: taxonomický (klasifikační), experimentální a aplikovaný. Do 19. století byla fyziologická fonetika v zásadě pouze *deskriptivní* a snažila se jazyky klasifikovat. Měla za úkol jevy řeči zachytit, popsat a roztrždit, a to bez hledání jejich příčin. Popis pozorovaných jevů je nicméně pouze první etapou, následuje etapa *explikativní* (v jazykovědě to platí stejně jako v jiných vědeckých oborech), proto se v polovině 19. století objevila *experimentální* fonetika. Vzešla z propojení historické lingvistiky (a jejích snah o objasnění příčin hláskových změn) s přírodními vědami, jakými jsou medicína, fyzika, botanika, antropologie nebo akustika. Abbé Rousselot se v laboratoři pokusil osvětlit mechanismus hláskových změn. Experimentální fonetika usiluje o vysvětlení všech vypořádaných zvukových jevů buď na základě reprodukovatelných vědeckých experimentů, při nichž se využívá více či méně sofistikovaných přístrojů, nebo na základě statistik z obsáhlých databází. Posledním aspektem, na který kladou důraz i samotní fonetikové, je *aplikovatelnost* fonetiky. Fonetické

poznatky lze uplatnit v širokém spektru oborů. Už od období antiky byly využívány pro stanovení výslovnostních norem při čtení svatých textů, dále mohou pomoci při osvojování cizího jazyka (Mezinárodní fonetická asociace stála na konci 19. století u zrodu asociace učitelů cizích jazyků), mohou být přínosem i pro soudní vyšetřování, kde je vyžadována identifikace mluvčího na základě zvukové nahrávky, nebo pro řečové technologie a s nimi spojenou pomoc zdravotně postiženým. Nedávno se fonetických poznatků začalo využívat i v klinické oblasti.

Fonetika je jedním z odvětví jazykovědy, nachází se nicméně na pomezí společenských věd a fyziky. Fonetické poznatky jsou nepostradatelné pro audiologii, experimentální psychologii, řečové technologie a vůbec oblast zpracovávání řečového signálu. Ačkoliv počet profesionálních fonetiků neroste, disciplíny, které se zabývají tradičními otázkami fonetiky, zaznamenávají velký rozvoj.

Běžně se rozlišují následující fonetické disciplíny:

Obecná fonetika stejně jako lingvistika hledá v jednotlivých jazycích obecné tendence, přičemž vychází zejména z typologie jazyků a z porovnávání dostupných dat o osvojování mateřských jazyků náležejících do různých jazykových rodin.

Fyziologická (artikulační) fonetika se blíží anatomii a fyziologii, zabývá se produkcí řeči a fonačním a artikulačním ústrojím (viz kap. IV).

Percepční (auditivní) fonetika má blízko k fyziologii, psycholingvistice, psychologii a psychoakustice. Zajímá se o to, jak jsou zvukové podněty přijímány sluchovým aparátem a jak je příjemce rozpoznává. Fonetika také velmi přispěla k zavedení audiometrických měření (viz kap. VIII).

Akustická fonetika je příbuzná fyzice a aerodynamice, zkoumá akustické vlastnosti hlásek (viz kap. V).

Prozodie zaznamenala velký rozvoj v druhé polovině 20. století, kdy musela reagovat na zvýšené nároky syntézy řeči i na rozšíření působnosti lingvistiky. V současné době je prozodie předním tématem na všech mezinárodních fonetických kongresech. Má velmi široký záběr, spadají pod ní nejrůznější disciplíny od *fonosyntaxe*, jež studuje vztahy mezi prozodií

a syntaxí, až po *fonostylistiku* zkoumající „*expresivní hodnoty jazyka vyjádřené mluveným slovem*“, hlas básníka, herce nebo politika, mimo jiné se zabývá i identifikační funkcí (tzn. faktory charakterizující mluvčího např. jeho sociální původ, věk či osobnost), expresivní funkcí (vyjadřování osobních postojů a postojů vůči druhým) nebo apelativní funkcí (jednání, jímž mluvčí u posluchačů vyvolává určitou emoci, např. soucit) a také analýzou projevu a prvky charakteristickými pro různé typy promluv.

Psychofonetika se zajímá o pocity, které hlásky a jejich různé kombinace u posluchače vyvolávají. Hlávka /i/ prý evokuje žlutou barvu, posluchači mluvící různými mateřskými jazyky prý zase vnímají /r/ jako drsnější a mužnější než třeba /l/⁴ (viz kap. IX).

Logopedie a didakticky zaměřená fonetika studují možnosti nápravy poruch špatné výslovnosti u dětí (ve Francii navštívuje logopeda 15–20% malých dětí) a u studentů cizích jazyků. Pokud by se však při vzdělávání odborníků (logopedů a budoucích učitelů jazyků) častěji využívaly nové fonetické přístroje, zajisté by se zvýšila efektivita jak samotných náprav řeči, tak vyučování výslovnosti cizích jazyků. Zároveň by to nepochybně bylo přínosem i pro primární výzkum.

Ontogeneze řeči (osvojování řeči jedincem) je disciplína blízká psycholingvistice. Zabývá se reakcemi lidského plodu na různé zvukové podněty a následným procesem osvojování (percepce a produkce) segmentálních a prozodických charakteristik mateřského jazyka u monolingvních a bilingvních dětí různých věkových kategorií.

Řečové technologie se zabývají *syntézou řeči*, *automatickým rozpoznáváním řeči* a dialogy mezi člověkem a strojem nebo *identifikací* mluvčího popř. jazyka pomocí počítače. Do prvních týmů inženýrů, které se této oblasti začali věnovat, patřili i specialisté na mluvenou komunikaci. Statistické modely ale zanedlouho v oblasti automatického rozpoznávání řeči předčily ty analytické a formantovou syntézu, jež vyžadovala značně rozsáhlé fonetické znalosti, sesadila z trůnu syntéza konkatenací (řetězení fonémů). Ale protože řeč vytvořená konkatenací syntézou stále nezněla přirozeně a protože možnosti statistických metod využitelných v oblasti rozpoznávání řeči byly již zcela vyčerpány,

---

⁴ I. Fonágy, *La Vive Voix*.

specialisté se vrátili k hledání základních fonetických poznatků, které by později mohly být integrovány do softwaru rozpoznávačů řeči. Jenže jen málo vědců disponuje potřebnou trojí kompetencí: důkladnou znalostí fonetiky, statistických metod i způsobů zpracování řečového signálu. Zdá se proto nutné, aby v rámci výuky fonetiky na univerzitách došlo k zásadním změnám.

Neurofonetika se nachází na pomezí kognitivních věd, neurologie a lingvistiky. Snímkovací metody a metoda evokovaných potenciálů již umožňují porovnávat hladinu aktivace různých oblastí mozku při percepci řeči a doplnit tak data poskytnutá patologií (věda zabývající se poruchami řeči u pacientů s mozkovou lézí; navazuje na práce neurologa Paula Brockea z poloviny 19. století, po kterých následovaly práce Carla Wernicke). Lékařské údaje odhalily velmi silnou individuální variabilitu a zároveň i velmi dobrou schopnost mozkových buněk se přizpůsobit (a v případě potřeby se přeskupit) ať už při lézi nebo při učení se novému jazyku. Nicméně se zdá, že pochopení výpovědi více aktivuje levou hemisféru, zatímco interpretace emocí na základě prozodie se odehrává spíše v pravé hemisféře (stejně tak jako zpracování hudby).

Klinická fonetika se nachází na pomezí lingvistiky a medicíny – patologie řeči byla tradičním zdrojem fonetických znalostí. Nedávný pokrok medicíny v oblasti ORL umožnil, vedle snahy o přežití pacienta, soustředit se i na kvalitu jeho života po operaci. Možné následky určitých chirurgických zákroků jsou proto konzultovány s fonetiky. Pokrok v oblasti kochleárních implantátů zase více objasnil princip kódování zvuků sluchovým nervem. Spolupráce mezi fonetiky a lékaři je při realizaci početných experimentů nezbytná, protože pokusy vycházejí z lékařského materiálu a mohou být realizovány díky databázím, jež obsahují fyziologická měření.

Statistická a počítačová fonetika. Využití statistických metod ve fonetickém výzkumu je stále častější, v současné době hraje statistika nejdůležitější roli v oblasti řečových technologií, pomalu se integruje i do lingvistických teorií. Funkční přínos fonematických kontrastů a morfofonologie je ve vývoji syntetizované řeči důležitým faktorem. Neustálé zdokonalování počítačů spolu s výrazným pokrokem v technických možnostech uchovávání

signálu umožňují nashromáždit nepřehledné množství materiálu. V současnosti jsou tak přístupné zatím částečně zpracované databáze jak spontánních, tak čtených promluv, a to zejména pro národní jazyky – ve Spojených státech je to databáze LDC (Linguistic Data Consortium), v Evropě ELRA (European Language Resource Association). Nových technologií se ale využívá i při dokumentaci vzácných nebo ohrožených jazyků. Na internetové stránce archivace jazyků *LACITO* (Langues et civilisations à tradition orale) jsou volně k dispozici nahrávky málo známých jazyků, transkribované v místě pořízení a zkontrolované rodilým mluvčím. Navíc je ke každé nahrávce poskytnuta detailní dokumentace, aby byly tyto dokumenty dostupné co možná největšímu možnému počtu vědců. Zejména v případě jazyků, které mohou za několik desítek let úplně vymizet, se lingvistům podařilo nashromáždit data představující lingvistický a kulturní odkaz, jenž může být díky moderním digitálním technologiím zachován prakticky navždy. V této oblasti ale stále zbývá mnoho práce, aktuální stav fonetické dokumentace totiž výrazně zaostává za technickými možnostmi. V budoucnu ale nepochybně dojde ke zpřístupnění dat, ze kterých čerpají současné publikace a vědci (zkušení i začínající) tak budou moci kompetentněji hodnotit lingvistické modely a teorie, jež často vycházejí z údajů o jazycích jim neznámých. Pokud budou tato data přístupná i ostatním, sníží se i riziko nepochopení. Ferdinand de Saussure zastával názor, že lingvista by měl ovládat co možná nejvíc jazyků. Jenže kvůli úzké specializaci odborníků působících ve fonetice existuje jenom málo vědců, již by disponovali důkladnou znalostí většího počtu jazyků. Kvalita a množství dostupných zdrojů jsou tedy základem pro to, aby vědci měli dostatečný přehled o variabilitě jazyků a mohli na nich stavět své nové výzkumy.

Co se týká výzkumu francouzštiny, v současnosti se mezinárodní projekt nazvaný „*La phonologie du français contemporain: usages, variétés et structures*“ (Fonologie současné francouzštiny: užití, variabilita a struktury) snaží zpřístupnit databázi transkribovaných vzorků mluvené francouzštiny.

KOMENTÁŘ

3 Překladatelská analýza originálu

V komentáři často odkazují jak k originálnímu textu, tak k textu překladu. Citace jsou vyznačeny kurzívou (není-li uvedeno jinak), citace originálu jsou v závorce označeny O a číslem stránky originálu např. (O, str. 19), citace z překladu je označena písmenem P a číslem stránky dle číslování této práce např. (P, str. 15).

3.1 Vnětextové faktory

3.1.1 Autor

Autorkou této publikace je francouzská fonetička Jacqueline Vaissierová. Přímou v publikaci o ní nelze najít žádné bližší informace, pouze na přebalu je uvedeno, že se jedná o profesorku působící na pařížské univerzitě *l'Université de la Sorbonne nouvelle Paris 3*. Pokud by čtenář hledal více informací, snadno je nalezne na internetu, zejména na stránkách *Laboratoire de Phonétique et Phonologie* při francouzském Národním centru vědeckého výzkumu (CNRS), kde má autorka svůj profil (pouze ve francouzštině). Kromě vyučování na univerzitě se Jacqueline Vaissierová podílí na nejrůznějších mezinárodních výzkumných projektech a spolupracuje s nejvýznamnějšími současnými fonetiky. Pravidelně se účastní konferencí a publikuje články jak ve francouzských tak v zahraničních odborných časopisech.⁵

3.1.2 Adresát

Primárním příjemcem textu je francouzský čtenář. Nicméně kniha není natolik regionálně specifická, aby textu nemohli porozumět např. čtenáři ostatních frankofonních zemí. Sekundárním příjemcem by mohli být i lidé, kteří nepocházejí z frankofonní země, ale francouzštině se již delší dobu věnují. Kniha je bezesporu určena dospělým čtenářům. Autorka dále u příjemce textu předpokládá velmi dobrý všeobecný přehled a také velký zájem o téma a alespoň částečné znalosti z fonetiky, resp. lingvistiky. Populárně naučné texty mají

---

⁵ http://lpp.in2p3.fr/article.php3?id_article=325&lang=fr

přístupnou formou zprostředkovat poměrně odborné informace a řadí se tudíž ke stylu odbornému. Čtenář proto musí počítat s prvky typickými pro odborné texty: informační nasycenost, výskyt termínů, slova cizího původu, složitější výstavba textu. Autorka doporučuje číst publikaci od čtvrté, resp. páté kapitoly, ve kterých je nezasvěcený čtenář detailněji seznám se základy produkce řeči a přenosu řečového signálu, pro laika ale i tyto kapitoly představují poměrně náročný text.

Fonetické jevy a příklady, které se v textu vyskytují, jsou demonstrovány na francouzském jazykovém materiálu (místy se pro srovnání vyskytují příklady z angličtiny). Pro předpokládaného příjemce originálu se jedná o mateřský jazyk, okruh možných čtenářů je tedy relativně široký. V překladu je francouzština ponechána, nicméně toto rozhodnutí samozřejmě velmi zužuje okruh možných příjemců textu v cílové kultuře. Kromě nároků na příjemce originálního textu je totiž u příjemce textu v cílovém jazyce navíc vyžadována alespoň základní znalost francouzštiny a její výslovnosti.

3.1.3 Místo, médium a čas

Publikace poprvé vyšla v roce 2006 ve Francii, hned v roce 2007 následovalo vydání druhé. V roce 2011 pak bylo publikováno druhé, přepracované vydání.⁶ Jedná se o publikaci z ediční řady *Que sais-je?* spadající pod nakladatelství PUF (Presses universitaires de France). Edice *Que sais-je?* obsahuje tisíce knih, které byly napsány specialisty ve svých oborech, ale zároveň tak, aby jim porozuměla široká veřejnost. Na oficiálních stránkách této ediční řady jsou knihy *Que sais-je?* nazývány „kapesní encyklopedií“ (encyclopédie de poche).⁷ Každá publikace, která v této edici vyjde má daný počet stran – 128. Sjednocena je i grafická úprava přebalů knih.

Časový odstup mezi originálním a cílovým textem, který činí sedm let (k r. 2013) není v textu překladu nijak zohledněn.

3.1.4 Funkce textu

---

⁶ http://lpp.in2p3.fr/article.php3?id_article=327&lang=fr

⁷ http://www.puf.com/%22Que_sais-je%3F%22_-_Le_savoir_vite

Z hlediska jazykových funkcí tak, jak byly definovány Romanem Jakobsonem, v textu převažuje funkce referenční, která čtenáři zprostředkovává nějakou věcnou informaci (*La phonétique est l'étude de l'aspect sonore du langage.* (O, str. 9)). Dále se v textu nachází funkce expresivní, která vyjadřuje postoj autorky, příp. hodnocení nebo vlastní myšlenky (*Il est donc plus que jamais nécessaire que les phonéticiens et les phonologues se comprennent mutuellement, ce qui représente un défi permanent.* (O, str. 28), *Remarquez maintenant la difficulté que vous auriez à faire le même geste d'arrondissement des lèvres avec la voyelle ouverte /a/ !* (O, str. 26)) a funkce konativní, jež čtenáře přímo vyzývá k nějaké činnosti (*Comparez les positions de vos lèvres [...]* (O, str. 14), *Prononcez toute et roure ; [...]* (O, str. 14)).

Vzhledem k tomu, že některé pasáže se vztahují k jazyku, popisují rozdíly ve výslovnosti apod., dalo by se uvažovat i o funkci metalingvistické. Nicméně dle mého názoru se nejedná přímo o metalingvistickou funkci tak, jak byla definována Romanem Jakobsonem (ta se vztahuje přímo ke kódu komunikátu) proto není zmíněna ve výčtu výše.

3.2 Vnitrotextové faktory

3.2.1 Téma a obsah

Knihou je úvodem do problematiky vědního oboru fonetika. V předmluvě autorka velmi stručně nastiňuje historii fonetiky, nabízí čtenáři ke shlédnutí tabulku mezinárodní fonetické abecedy a zmiňuje interdisciplinaritu fonetiky. V úvodu je vysvětleno, co fonetika je a čím se zabývá, dále autorka představuje některé ze základních lingvistických pojmů, detailněji se zabývá problematikou fonému a vysvětluje, proč prakticky žádná hláska není nikdy vyslovena naprosto stejně. Na konci úvodu pak autorka osvětluje některé aspekty osvojování řeči. Následuje první kapitola zaměřená na fonetiku a fonologii. Druhá kapitola se zabývá interdisciplinárním charakterem fonetiky, vyjmenovává nejdůležitější fonetické disciplíny a stručně je popisuje.

Další části knihy se pak detailněji zaměřují například na orgány řeči, na vznik hlasu, na řečový signál, akustiku, na detailnější popis konsonantů, vokálů a základních poznatků z prozodie. Tyto kapitoly již nejsou předmětem zkoumání předkládané práce.

3.2.2 Výstavba textu

V tomto úseku jsem vycházela z *Příruční mluvnice češtiny* (Grepl, 2008, str. 699–729) a z publikace *Současná stylistika* (Čechová, 2008).

Jedná se o text připravený, psaný, nekontaktní, oficiální a monologický. Informace jsou podávány objektivně, nicméně autorka místy vyjadřuje svůj názor: *Il est donc plus que jamais nécessaire* [...] (O, str. 28). Z hlediska slohotvorných postupů je největší měrou zastoupen výkladový postup, který „směřuje k zachycení vnitřních souvislostí sdělovaných faktů.“ (Čechová, 2008, str. 109) Z hlediska funkčních stylů odpovídá výchozí text stylu odbornému s popularizační složkou, tedy stylu odborněpopularizačnímu.

Text není bohatě členěn. Co se týče horizontálního členění, tj. „lineární členění na úvodní, střední a závěrečnou část, v psaném textu i členění na kapitoly, odstavce,“ (Čechová, 2008, str. 119) publikace *La phonétique* se skládá z předmluvy, úvodu, stati tvořené devíti vesměs monotematickými kapitolami a ze závěru. V této práci je předmětem zkoumání pouze předmluva, úvod a první dvě kapitoly stati. Všechny oddíly mají stejnou stavbu – nadpis a vlastní text. Kapitoly jsou s přihlédnutím k výkladovému charakteru textu řazené netradičně, což naznačuje i autorčino doporučení začít se čtením textu až od čtvrté, resp. páté kapitoly. Samotný obsah kapitol je dále členěn na odstavce, které mají čtenáři pomoci při orientaci v textu.

Vertikálním členěním „rozumíme způsoby vyjádření odrážející hierarchii jednotlivých informací a jejich vzájemné vztahy, které se děje na ploše celého textu a může jej i přesahovat díky intertextovosti.“ (Čechová, 2008, str. 120) Jedná se tedy o odlišení podstatných a doplňujících informací. Autorka za tímto účelem využila grafického odlišení (kurzívy), některé informace klade do závorek, používá poznámkového aparátu. V textu se na několika

místech objevily výčty, jednou se v textu objevily odrážky. Několikrát bylo použito sekvenčních členících prvků (*premièrement, deuxièmement, apod.*).

3.2.3 Koheze a koherence

Populárně-naučné texty by měly být, přehledné, přesné co se týče informací v nich obsažených a zejména srozumitelné. Míra koheze i koherence ve výchozím textu je většinou dostatečná, některé pasáže však bylo nutné číst opakovaně, a to zejména tam, kde autorka neexplicitovala vztahy mezi jednotlivými větami. Z prostředků zajišťujících kohezi a koherenci se v textu například vyskytly prostředky odkazování jako anafora: *La phonétique est l'étude de l'aspect sonore du langage. Cette caractérisation* [...] (O, str. 9); [...] *le context phonémique qui entoure le phonème influence les gestes de la langue et des lèvres, du voile du palais et de la glotte par lequel il est réalisé* (O, str. 13); *L'être humain possède* [...] *Il es doté d'une ouïe* [...]. (O, str. 9), nebo katafora: *Selon la façon dont il prononce un message verbal, le locuteur communique* [...] (O, str. 10). Jednotnost textu také zajišťuje shoda gramatických kategorií, např.: [...] *la pression de même contraintes phonétiques (ou substantielles), imposées par* [...] (O, str. 18). Ze spojek se nejčastěji vyskytly „*et*“ a „*ou*“ (dále např. *donc, alors, lorsque* apod.).

3.2.4 Syntax a morfologie

Francouzská syntax je tradičně složitější než česká, patrná je zejména odlišná délka vět, kdy francouzština využívá jak interpunkčních znamének (dvojtečka, středník) tak i např. polovětných vazeb: *L'apprentissage d'une langue seconde (à l'adolescence ou à l'âge adulte) demande un effort soutenu pour revenir en deçà du système phonémique de la langue maternelle et apprendre un nouveau système phonémique* [...] (O, str. 18); *Les présentateurs dans les médias étant tenus à une prononciation de « type neutre »,* [...] (O, str. 13) V textu najdeme i množství pasivních konstrukcí: *Il est doté d'une ouïe adaptée à percevoir* [...] (O, str. 9).

V úryvku převažuje přítomný čas, typický pro výkladový slohotvorný postup. V pasážích, které nastiňují historii fonetiky se vyskytují i časy minulé. Ojediněle se vyskytl

čas budoucí. Ze slovesných způsobů je v textu nejvíce zastoupen indikativ, v textu se ale objevuje i imperativ: *Prononcez un [i] étiré [...]* (O, str. 26). Na místech kde chce autorka naznačit nejistotu se používá kondicionálu [...] *certaines phonèmes posséderaient des propriétés intrinsèques et ils seraient choisis en fonction de la stabilité de leurs propriétés acoustiques, [...]* (O, str. 24).

3.2.5 Lexikum

Jak již bylo naznačeno i v textu samotného překladu, fonetika je multidisciplinární věda. V textu se tak kromě přímo fonetických termínů (*voyelle, consonne, semi-voyelle, image sonore, longueur vocalique, timbre, syllabe accentuée, voyelles ouvertes, voyelles fermées, occlusives, changements phonétiques, nasalisation, postériorisation, effort articulatoire, occlusives dentales, intonation, trait de voisement* atd.) vyskytují např. i termíny z fonologie (*phonème, système phonologique, système phonémique, paire minimale, contrastes phonémiques, traits distinctifs*), obecné lingvistiky a teorie komunikace (*langues apparentées, langues d'Océanie, langues anciens, paléologique, signifiant, signifié, unité significative, unité distinctive, double articulation, gestes, mimiques faciales, système posturo-mimo-gestuel, locuteur, interlocuteur, acte de communication, situation de communication, registre soutenu, registre argotique*), ale i z anatomie (*lèvres, voile du palais, glotte*), lékařství (*liquide amniotique, fœtus, techniques de potentiels évoqués, cerveau, mandibule*). Okrajově se vyskytly termíny ze zoologie (*systèmes d'indices olfactifs, visuels ou sonores*), z oblasti umění (*arts de la scène*), dále se objevila i některá místní pojmenování (*Amazonie, Afrique du Sud, Loire, français méridional, Normandie, Belgique, Lorraine, Nancy, Saint-Dié, Lyon, Grenoble*), zkratky (*ICP, LDC, ELRA, LACITO*) a další názvy (*Institut de la communication parlée, Language data consortium*).

V textu je použito lexika spadajícího do standardní francouzštiny. V originále se místy objevují prvky hovorové francouzštiny, nepochybně sloužící jako prvky popularizace textu (*avoir mal, avoir toutes les peines du monde, avoir beaucoup de mal, bagarreur*). V několika málo případech bylo ke znázornění některých probíraných jevů použito anglických slov (*pin, contract, tree*). Jedná se o text populárně naučný, užití termínů je tedy nevyhnutelné.

V předmluvě autorka doporučuje číst knihu od čtvrté, resp. páté kapitoly, které se zabývají popisem i funkcemi jednotlivých orgánů řeči, resp. řečovým signálem a akustikou, v těchto kapitolách jsou některé základní pojmy vysvětleny.

3.2.6 Nejazykové prvky

Ve výchozím textu se z nejazykových prvků vyskytly pouze dvě tabulky. První z nich hned v předmluvě. Jednalo se o tabulku mezinárodní fonetické abecedy, která je volně ke stažení na internetových stránkách Mezinárodní fonetické asociace⁸ IPA (International phonetic association). Pravděpodobně kvůli malému formátu publikace byla tabulka rozdělena na dvě stránky, nicméně vzhledem k formátu této bakalářské práce jsem usoudila, že rozdělovat tabulku na dvě stránky by bylo zbytečné a méně přehledné.

Druhá tabulka byl výčet fonémů francouzštiny. V tabulce byly francouzské fonémy představeny na konkrétních příkladech francouzských slov s přepisem výslovnosti. Tabulka byla přepsána do počítače s malými úpravami (viz 4.6 Chyby v originále a jejich řešení).

Fonetická transkripce byla v překladu ponechána beze změn v plném rozsahu, kromě jedné výjimky – viz 4.6 Chyby v originále a jejich řešení.

---

⁸ <http://www.langsci.ucl.ac.uk/ipa/>

4 Překladatelské problémy a jejich řešení

4.1 Překlad názvu publikace

Při překládání publikace s názvem *La phonétique* se nabízí možnost ponechat titul tak, jak byl v originále a jen ho doslovně přeložit – Fonetika. Takto kniha funguje v kontextu výchozí kultury a případný čtenář v knize bude očekávat obecný úvod do problematiky, ale také informace o fonetice francouzštiny. Kniha byla psána francouzskou fonetičkou, popisované jevy byly demonstrovány na příkladech francouzských slov, v knize popsán i francouzský hláskový systém. Pokud by měl být text převeden do cílové kultury tak, aby informoval o fonetickém systému mateřského jazyka příjemce, musely by být francouzské příklady nahrazeny českými. Proto bylo od začátku jasné, že v tomto textu musí být zachován kontext francouzštiny, ale s tím se musel změnit i název, aby čtenář z cílové kultury neměl stejná očekávání jako čtenář výchozího textu. Jako název publikace tedy doporučuji *Fonetika na pozadí francouzštiny*, který čtenáře o obsahu knihy informuje dostatečně.

4.2 Propria a další názvy

Pokud se za nějakým termínem v závorce vyskytlo jedno či více jmen, ponechala jsem je tak, jak byly v originále, pouze pro jméno *N. S. Trubetzkoy* jsem použila variantu *N. S. Trubeckoj*, která se ve fonetické literatuře psané česky vyskytuje výrazně častěji. V textu se objevila i dvě cizí ženská jména. Přechylování ženských příjmení není nařízeno žádným předpisem, v češtině se ale v zájmu srozumitelnosti textu jména tradičně přechylují. Obě ženská jména – J. Werkerová a P. Kuhlová – jsem proto v textu překladu přechýlila.

Některé názvy mají v češtině své vlastní pojmenování, kterého bylo také v textu překladu použito: *Cercle linguistique de Prague* – *Pražský lingvistický kroužek*. Některé další však v češtině oficiální nebo alespoň zažitý název nemají. V tomto případě jsem ponechala původní název instituce v textu, odlišila jsem ho kurzívou a v závorce uvedla svůj překlad: „*Institut de la communication parlée* (Ústav mluvené komunikace) se sídlem v Grenoblu.“ (P, str. 21) V originále se vyskytly i názvy databází lingvistických dat (zkratka a anglický název

v závorce). Ani pro jednu neexistuje v češtině termín, proto jsem se rozhodla ponechat tuto část tak, jak byla v originále – zkratka a název v angličtině. K tomuto řešení jsem přistoupila z několika důvodů. Za prvé, autorka zřejmě nepovažovala za nutné názvy překládat do francouzštiny, a i ve francouzském textu ponechala pouze v anglické verzi. Druhý důvod byl pragmatický – pokud by se čtenář rozhodl o daných databázích zjistit více informací (a jako médium zde přichází v úvahu zejména internet), podle českého překladu názvu by nic nenašel, zato kombinace zkratky a názvu v angličtině ho spolehlivě dovede na stránky, které těmto databázím patří. Název *Language data consortium* byl přitom upraven na *Linguistic data consortium*⁹ a název *European Language Data Agency* byl pozměněn na *European Language Data Association*¹⁰ podle aktuálních údajů na oficiálních internetových stránkách obou databází.

4.3 Intertextualita

Výskyt intertextuality v tomto typu textu je pochopitelný a je očekáván. Domnívám se však, že autorka při odkazování na zdroje svých citací postupovala nestandardním způsobem. Za přímou citací je autor uveden v závorce, nicméně chybí odkaz na publikaci, ze které bylo citováno, ať už přímo v textu např. pomocí poznámky pod čarou nebo alespoň uvedením publikace v bibliografických údajích na konci knihy. Přímé citace se v textu vyskytly celkem tři, dohledat se mi podařilo jedinou – citaci z publikace *Kurs obecné lingvistiky*, která byla do češtiny přeložena Františkem Čermákem: [...] *la langue est « un produit social de la faculté de langage et un ensemble de conventions nécessaires, adoptées par le corps social pour permettre l'exercice de cette faculté chez les individus »* (F. de Saussure). (O, str. 10) – [...] *jazyk „je zároveň společenským produktem schopnosti řeči a souborem nutných konvencí, přijatých společenským útvarem proto, aby se užití této schopnosti jednotlivci umožnilo.“*¹¹ (F. de Saussure). (P, str. 14). Informaci o zdroji jsem do textu překladu nicméně nedodala, rozhodla jsem se ponechat strukturu původního textu.

⁹ <http://www ldc.upenn.edu/> (3. 8. 2013)

¹⁰ <http://www.elra.info/> (3. 8. 2013)

¹¹ SAUSSURE, Ferdinand de, Charles BALLY, Albert RIEDLINGER a Albert SECHEHAYE. *Kurs obecné lingvistiky*, přel. F. Čermák, Academia, 1996, str. 46

V případě dalších dvou přímých citací N. S. Trubeckého jsem byla nucena použít vlastní překlad, přičemž jsem vycházela z materiálu přednášek kurzu *Základy fonologie I* vyučovaným Mgr. Davidem Studenovským, Ph.D. na Fonetickém ústavu FF UK v letním semestru akademického roku 2010/2011.

« *Si deux sons apparaissent exactement dans la même position phonique et ne peuvent pas se substituer l'un à l'autre sans modifier la signification des mots, ou sans que le mot devienne méconnaissable, alors les deux sons sont des réalisations de deux phonèmes* » (N. S. Troubetzkoy) (O, str. 11) – „*Jestliže se dvě hlásky vyskytnou ve stejném hláskovém okolí a nemohou se mezi sebou zaměňovat, aniž by došlo ke změně významu nebo aniž by se slovo stalo nesrozumitelným, pak se jedná o realizaci dvou různých fonémů.*“ (N. S. Trubeckoj) (P, str. 14)

Trubetzkoy définissait la phonétique comme « la science de la face matérielle des sons du langage humain ». (O, str. 21) – *Trubeckoj definoval fonetiku jako „vědu zabývající se materiální stránkou zvuků lidské řeči.“* (P, str. 20)

Na konkrétní publikaci autorka odkazuje pouze v následujících případech¹²:

Dans leur recherche d'explications formelles des alternances observées, Chomsky et Halle¹ placent à l'arrière-plan la définition substantielle des traits [...], optique que prolongent encore certaines recherches actuelles en phonologie. (1. The Sound Pattern of English, 1968.) (O, str. 23)

Les contraintes phonologiques (cognitives), comme la facilité d'apprentissage et de mémorisation, jouent également un grand rôle : elles favorisent une diminution du nombre de traits distinctifs dans une langue et leur organisation en un système économique, symétrique, avec une utilisation maximale des traits choisis.¹ (1. A. Martinet, Économie des changements phonétiques.) (O, str. 25)

La psychophonétique s'intéresse, entre autres, aux sensations évoquées par les sons et la suite des sons. /i/ évoquerait la couleur jaune et /r/ serait perçu comme plus bagarreur et

---

¹² Číslo v indexu ve francouzském textu samozřejmě v originále odkazuje na poznámku pod čarou, zde jsem pro přehlednost vypsala text příslušné poznámky pod čarou za citaci do závorky, aby případně nedošlo k mísení poznámkového aparátu náležícího komentáři překladu s poznámkovým aparátem původního textu.

*masculin que /l/ par des auditeurs de diverses langues*¹. (1. I. Fónagy, *La vive voix.*) (O, str. 32)

Zde jsem ponechala strukturu původního textu včetně názvů publikací (ani jedna ze zmiňovaných knih nebyla přeložena do češtiny¹³). Jsem si vědoma toho, že takovéto odkazování neodpovídá citační normě a zaběhlým konvencím, autorka nicméně pracovala se zdroji nestandardním způsobem. Pokud by se jednalo o „ostrý“ překlad, všechny výše zmíněné skutečnosti týkající se intertextuality překládaného textu by musely být řešeny se zadavatelem. Stejný postup bych zvolila i při dalších formálních problémech (viz 4.6 Chyby v originále a jejich řešení).

4.4 Typografie

Jako hlavní prostředek grafického odlišení je v textu využito kurzívy. A to za několika účely. Za prvé ji autorka konzistentně využívá pro zvýraznění příkladů, na kterých demonstuje některé zmiňované jevy:¹⁴ En français, /l/ et /ʎ/ sont deux phonèmes distincts, car la substitution de /ʎ/ à /l/ conduit à deux mots différents, tels que *père* et *pelle* ([pɛʁ], [pɛl]) et *lent* et *rang* ([lɑ̃], [rɑ̃]). (O, str. 11) – Francouzské /l/ a /ʎ/ jsou dva různé fonémy, protože jejich záměnou by vznikla dvě různá slova: *père* a *pelle* ([pɛʁ], [pɛl]), *lent* a *rang* ([lɑ̃], [rɑ̃]). (P, str. 14) V těchto případech byla kurzíva ponechána i v překladu.

Za druhé ji používá k vyznačení některých názvů a termínů: Le premier *Congrès des sciences phonétiques* a eu lieu en 1932, à Amsterdam. (O, str. 5) – První *Mezinárodní kongres fonetických věd* se konal v Amsterdamu v roce 1932. (P, str. 10); *Les technologies vocales* recouvrent essentiellement les domaines de la *synthèse*, de la *reconnaissance automatique* de la parole [...] (O, str. 33) – *Řečové technologie* se zabývají *syntézou řeči*, *automatickým rozpoznáváním řeči* [...] (P, str. 27). V tomto případě byla kurzíva také zachována.

Kurzíva je použita i v případech, kdy autorka chtěla zdůraznit některá ze slov nebo slovních spojení, která považuje za důležitá a nevztahují se ani k jedné z předchozích dvou kategorií: [...] les Chinois adultes qui apprennent le français ont toutes les peines du monde

¹³ Ověřeno na <http://www.nkp.cz/>

¹⁴ V tomto úseku nebudou uvedené příklady vyznačeny kurzívou celé, tak jako v ostatních případech, aby byla patrná slova, kterých se daná problematika týká.

à entendre la différence entre *gâteau* et *cadeau*, car ils ont ***appris à ne pas faire la différence*** au cours de l'apprentissage du chinois [...] (O, str. 17) – [...] dospělí Číňané, učící se francouzsky, ale neuslyší rozdíl mezi *gâteau* a *cadeau*, ať dělají, co dělají. Fonologická opozice znělosti nemá v čínštině distinktivní platnost, proto se jí při osvojování mateřštiny ***naučili nevnímat***. (P, str. 18) V těchto případech bylo zachování kurzívy i v překladu otázkou, nakonec jsem se rozhodla kurzívu na většině míst zachovat. Kurzíva nebyla zachována pouze tam, kde by čtenář mohl v důsledku odlišení textu hledat neexistující skrytý význam nebo tam, kde došlo k větší změně struktury věty.

K užití uvozovek (když pomineme uvozování přímých citací) se autorka uchýlila ojediněle (« *type neutre* » (O, str. 13)), v překladu byly zachovány (*k* „*neutrální*“ *výslovnosti* (P, str. 16)). V úryvku se poměrně často vyskytuje text v závorkách. Na některých místech závorky obsahovaly poměrně důležité informace, proto byl jejich obsah začleněn do hlavního textu: *L'apprentissage d'une langue seconde (à l'adolescence ou à l'âge adulte) demande un effort soutenu* (O, str. 18) – ***V období dospívání nebo dospělosti vyžaduje studium cizího jazyka mnohem větší úsilí.*** (P, str. 19) Odrážky se vyskytly jednou, ve formě *pomlčka + premièrement* (*deuxièmement, ..., enfin*) a v překladu zůstaly zachovány, byla změněna pouze forma. Namísto pomlčky a číslovky byl použit číslovaný seznam.

4.5 Lexikální problémy

Největší problémy na lexikální rovině působily termíny, ty musí být vždy adekvátně převedeny do cílového jazyka. Problematické byly zejména ty, které nemají v češtině přímý ekvivalent např. [...] *dans un dialogue avec les données historiques et paléologiques*. (O, str. 5) - [...] *v souladu s dostupnými historickými daty a poznatky srovnávací jazykovědy*. (P, str. 10). Slovo *paléologiques* by mohlo být mírně zavádějící, připomíná jiné termíny s předponou *paleo-* (*paleografie, paleoantropologie* apod.), nicméně termín „*paleologie*“ se v češtině nevyskytuje. Ve *Velkém francouzsko-českém slovníku* se nachází pouze výraz *paléologue* převedený jako „znalec starých jazyků“ (Neumann, 1992, 2. díl, str. 212). Obor, který se

studiem starých jazyků zabývá, se nazývá *indoeuropeistika*, nicméně pro českého čtenáře je ilustrativnější obecnější termín *srovnávací jazykověda*.

Dalším problémem byly i názvy teorií, které v češtině nemají ekvivalent např. [...] *la théorie innéiste de la faculté du langage*, [...] (O, str. 18) Jedná se o teorii, která se ve francouzštině nazývá *innéisme*¹⁵ a v angličtině *innatism*¹⁶, v češtině neexistuje termín s podobným slovním základem. Vzhledem k tomu, že tato teorie vzešla od N. Chomského a pojednává o vrozených jazykových strukturách, s největší pravděpodobností se jedná o *generativní gramatiku*, což je ale termín pro českého čtenáře velmi abstraktní. Ve francouzštině je „vrozenost“ patrná z názvu teorie (*inné* = vrozený), proto je tento úsek rozšířen vysvětlením: *Nedávné neurolingvistické výzkumy podpořily teorii generativní gramatiky, podle níž je lidem struktura jazyka vrozená. Tvrdí tedy, že se lidé se schopností osvojit si jazyk dvojí artikulací rodí a ostatní živočichové tuto schopnost pravděpodobně nemají.* (P, str. 19) Další termín, který nebylo snadné převést do češtiny, je *filtrage attentionnel* ve větě *L'expérience linguistique influence profondément la perception des sons (filtrage attentionnel selon J. Werker, réorganisation psychoacoustique autour de prototypes spécifiques de la langue selon P. Kuhl).* (O, str. 17/18) – *Percepci hlásek tedy hluboce ovlivňuje osobní jazyková zkušenost (selektivní zaměřování pozornosti podle J. Werkerové, psychoakustické uspořádání okolo jazykově specifických prototypů podle P. Kuhlové).* (P, str. 18/19) Pro termín *filtrage attentionnel* v češtině neexistuje ekvivalentní termín, podle několika málo zdrojů by se v anglickém jazyce mohlo jednat o *unconscious filter*. Převod termínu jsem proto konzultovala s vedoucím práce a nakonec zvolila převod podle smyslu, tedy *selektivní zaměřování pozornosti*.

La phonétique articulatoire et physiologique (O, str. 31) – *Fyziologická (artikulační) fonetika* (P, str. 26). Fyziologická fonetika (tedy fonetika zabývající se fyziologií mluvních orgánů) by mohla být vnímána jako nadřazená výrazu artikulační fonetika (která se zaměřuje na vše co je spojeno s artikulací), nicméně v češtině se jedná o dva výrazy, které jsou

---

¹⁵ <http://fr.wikipedia.org/wiki/Inn%C3%A9isme>

¹⁶ <http://en.wikipedia.org/wiki/Innatism>

vnímány jako synonymní, proto je zde (i jinde v textu) použit výraz *fyziologická fonetika* a *artikulační* se nachází v závorce za slovem *fyziologická*.

La phonétique statistique et computationnelle (O, str. 35) – *Statistická a počítačová fonetika* (P, str. 28). Stejně jako předchozí výraz i tento je součástí většího celku, kde autorka v každém odstavci jmenuje jednu fonetickou disciplínu a dále ji popisuje. Většina odstavců v této části textu začíná slovem *La phonétique* + příslušné přídavné jméno. Tento „vzorec“ jsem se snažila zachovat všude, kde to bylo možné, proto jsem nakonec zvolila i výrazy *statistická* (využívající statistických metod) a *počítačová fonetika*, přestože se nejedná o standardně používané termíny. Výraz *počítačová fonetika* byl použit na základě paralely s termínem *počítačová lingvistika*.

U výrazů *une logique cumulative* a *une tendance centrifuge* bylo nutné zvolit volnější překlad. K volnému překladu bylo třeba přistoupit i v případě frazému *faisant feu de tout bois* ve větě: [...] *un même locuteur adapte sa façon de prononcer à la situation de communication, en termes de registre [...], de style, d'attitude exprimée [...], faisant feu de tout bois : la nasalisation véhicule une note de respect dans certaines langues et de dégoût dans d'autres.* (O, str. 15) – *Mluví přizpůsobuje artikulační úsilí dané komunikační situaci. Volí vrstvu jazyka [...], styl, postoj [...]* a – *aby ve výčtu nic nechybělo – míru nazalizace, která v jistých jazycích vzbuzuje respekt, v jiných ale znechucení.* (P, str. 18)

Dalším francouzským slovem, které při převodu do češtiny tradičně působí jisté obtíže, je slovo *bébé* (O, str. 16/17). Nejbližším ekvivalentem je výraz *mimino*, který ale nelze do textu zařadit ze stylistických důvodů, proto je toto slovo v textu přeloženo podle kontextu jako *novorozenec, kojeneček* nebo *dítě*.

V českých odborných textech je obecně akceptováno méně expresivity, než v textech francouzských, pokud se ale v originále expresivita vyskytla, snažila jsem se ji převést i do překladu, popř. kompenzovat na jiném místě, aby se tento informačně velmi nasycený text „odlehčil“: [...] *les Chinois adultes qui apprennent le français ont toutes les peines du monde à entendre la différence entre gâteau et cadeau, [...]* (O, str. 17) [...] *dospělí Číňané, učící se francouzsky, ale neuslyší rozdíl mezi gâteau a cadeau, at' dělají, co dělají.* (P, str. 18) Na

některých místech jsem ale přistoupila k nivelizaci např. v tam, kde se v původním textu vyskytl vykřičník, který se do českého textu toho typu nehodí: *Remarquez maintenant la difficulté que vous auriez à faire le même geste d'arrondissement des lèvres avec la voyelle ouverte /a/ !* (O, str. 26) – *Nyní si povšimněte, jak je těžké provést stejnou změnu například s otevřeným vokálem /a/.* (P, str. 23)

4.6 Chyby v originále a jejich řešení

V překládaném úseku se překvapivě vyskytlo poměrně mnoho chyb. Jedná se o chyby, které se do textu pravděpodobně dostaly nedopatřením a nebyly záměrem autorky. V textu tedy nejsou funkční, proto jsem se, po konzultaci s vedoucím práce, rozhodla chyby opravit. Při zachování chyb v překladu by došlo ke zbytečnému matení příjemce textu. Pokud by se ale jednalo o „ostrý“ překlad, bylo by nutné kontaktovat zadavatele (popř. samotnou autorku textu), o této skutečnosti ho informovat, navrhnout možná řešení a dohodnout se s ním na dalším postupu.

Zde je uvedeno několik příkladů nejzávažnějších a nejobtížněji řešitelných chyb. Vždy je nejprve uvedena věta, které se chyba týká, následuje komentář jejího řešení.

- *Le nombre de consonnes en français ne varie pas d'une variété régionale à l'autre (16 consonnes) : /p t k b d g f s c m n l ʁ/ (voir le tableau des phonèmes du français sur le tableau 1)* (O, str. 12)

Tato chyba je velmi komplikovaná. Autorka v textu uvádí, že počet konsonantů ve francouzštině je neměnný – 16, ale za dvojtečkou následovalo konsonantů pouze třináct. Počet konsonantů ve výčtu byl upraven na šestnáct. Tento počet sice neodpovídá počtu konsonantů v následující tabulce (18), nicméně autorka počet šestnácti konsonantů zmiňuje v dalších kapitolách knihy (které ale již nejsou předmětem zkoumání této práce). Domnívám se, že číslem šestnáct chtěla autorka vyjádřit počet grafémů, jimiž se konsonanty ve francouzštině zapisují. Velární n – „ŋ“ – se ve francouzštině vyskytuje pouze ve výslovnosti slov cizího původu, mj. ve slovech přejatých z angličtiny (Dohalská, Šulcová 2008; str. 153), a taktéž palatální „ɲ“ nemá ve francouzské abecedě svůj vlastní znak (psáno jako „gn“).

Proto jsem tyto příklady v tabulce graficky odlišila. Další nepřesností v této větě je odkaz na „tableau 1“. Jako „tableau 1“ byla označena tabulka, která se v textu vyskytla hned v předmluvě a jednalo se o kompletní tabulku mezinárodní fonetické abecedy. I ze samotné závorky (*voir le tableau des phonèmes du français*) je jasné, že autorka chtěla odkázat na tabulku, která následuje a která je označena jako *Tableau 2. – Les phonèmes du français*. Proto byla chyba opravena.

- *Les langues préfèrent, dans l'ordre : t, m, n, k, j, p, w, s, h d g, l g.* (O, str. 22)

Je patrné, že na konci výčtu je chyba. Mezi některými položkami chybí interpunkce, jeden konsonant se opakuje („g“). Autorka v této části textu vycházela z údajů databáze UPSID, proto jsem informaci tamtéž dohledala a výčet jsem následně upravila podle aktuálních informací¹⁷. Jsem si vědoma toho, že se jedná o velký zásah do původního textu, nicméně se domnívám, že tuto chybu by čtenář určitě nepřehlédl a v zájmu zachování jak důvěryhodnosti tak srozumitelnosti textu, jsem se rozhodla informaci dohledat a opravit.

- *Les fricatives peu audibles comme le th sourd anglais [ð] se maintiennent rarement: [...]* (O, 24/25)

Zde se jedná o použití špatného transkripčního znaku. K transkripci tohoto konsonantu (neznělá dentální frikativa) se užívá znaku [θ]. Znak použitý v originále ([ð]) je znak pro znělou variantu toho konsonantu (znělou dentální frikativu). I tato chyba je v překladu opravena.

- *Deux idées majeures ont été avancées. Premièrement, [...]. Deuxièmement, [...]. Troisièmement, [...].* (O, str. 23/24)

Slovo *deux* bylo v překladu nahrazeno slovem „tři“.

- *Le début de la phonétique articulatoire et de l'orthoépie remonterait à la description de sanskrit par Pāṇini au VIe siècle avant notre ère.* (O, str. 5) a *Le grammarien hindou*

---

¹⁷ http://web.phonetik.uni-frankfurt.de/upsid_info.html (15. 4. 2013)

Pāṇini avait offert, au VIe siècle de notre ère, une description détaillée de l'articulation des sons du sanskrit, [...] (O, str. 29)

Přestože o tom, kdy přesně Páṇini žil, se vedou spory, všechny zdroje, které byly dispozici pro ověření tohoto faktu se shodují, že žil před naším letopočtem. Neshody panují pouze o tom, v jakém století. Proto byl tento údaj sjednocen na 6. století př. n. l.

5 Překladatelské postupy

V následujícím oddílu je popsána celková metoda překladu. Dále jsou v něm vyjmenovány překladatelské postupy, jichž bylo v překladu využito. Postupy jsou pro ilustraci doplněny několika příklady. V této části práce jsem mj. vycházela z publikace *Francouzština pro pokročilé* (Tionová a kol, 2006, str. 408–461).

5.1 Metoda překladu

V originálním textu se vyskytlo velké množství termínů, popř. „polotermínů“, které bylo nutné adekvátně převést do cílového jazyka tak, aby se jimi čtenář necítil přehlčen, proto jsem, pokud to bylo možné, volila české ekvivalenty termínů a „cizí“ slova jsem ponechala pouze tam, kde jsem to považovala za nezbytné. Pokud mi některé informace chyběly, dohledávala jsem je především v sekundární literatuře, popř. v poznámkách z kurzů, které jsem během studia oboru fonetika absolvovala. Dalším zdrojem pro ověřování informací byl internet. Na internetu jsem také ověřovala jazykové problémy, přičemž jsem využívala online příruček a výkladových i překladových slovníků (viz 7 Bibliografie), vždy několika najednou. Při překládání jsem se tedy snažila klást největší důraz na terminologickou správnost a srozumitelnost textu a co nejlépe ho přizpůsobit předpokládanému čtenáři. Vzhledem k výstavbě původního textu a informační „zhuštěnosti“ byl překlad poměrně náročný.

5.2 Transpozice

5.2.1 Transpozice slovního druhu

Při převodu z francouzštiny do češtiny je například častá změna substantiva na adjektivum: *La phonétique articulatoire et physiologique, [...], étudie la production de la parole et les organes de la phonation et de l'articulation [...].* (O, str. 31) *Fyziologická (artikulační) fonetika [...] zabývá se produkcí řeči a fonačním a artikulačním ústrojím [...].* (P, str. 26) méně častá je změna např. substantiva za sloveso: *[...] dans la lignée des travaux du neurologue [...]* (O, str. 34) – *[...] navazuje na práce neurologa [...]* (P, str. 28)

5.2.2 Transpozice syntaktická

Syntaktická transpozice zahrnuje takové procesy jakými jsou převod slovesného rodu z aktivního na pasivní (či obráceně) nebo změna větného členu na vedlejší větu (a opačný postup): [...] *systeme d'opposition que connaître une langue* (O, str. 21) – [...] *systeme opozic v rámci jednoho jazyka*. (P, str. 20) ; *Les premières consonnes acquises par les bébés sont des labiales (/p, b, m/ suivies de /n, t, k, g/), mais pas chez les bébés aveugles, preuve de l'importance de la vision de la face du locuteur*. (O, str. 25) – *Prvními konsonanty, které si děti osvojí, jsou labiály (/p, b, m/ následované konsonanty /n, t, k, g/), ale není tomu tak u nevidomých dětí – důkaz toho, jak je důležité vidět tvář mluvčího*. (P, str. 22)

5.3 Koncentrace a diluce

Při koncentraci se význam, který musel být ve francouzštině vyjádřen několika slovy či slovním spojením, vyjádří jedním slovem: *Des bases des données*, [...], *sont désormais disponibles* [...]. (O, str. 35) – *V současnosti jsou tak přístupné [...] databáze* [...]. (P, str. 29)

V některých případech bylo potřeba přistoupit k opačnému procesu – diluci. K ní dochází, pokud se ve výchozím jazyce vyskytne slovo či slovní spojení, které je třeba v cílovém jazyce vyjádřit větším počtem slov, než jich je v originále: [...] *étude des dysfonctionnements langagiers chez les cérébrlésés* [...] (O, str. 34) – [...] *věda zabývající se poruchami řeči u pacientů s mozkovou lézí* [...]. (P, str. 28)

5.4 Modulace

Modulace je proces, při kterém dochází ke změně „úhlu pohledu“, změně hlediska. Může plynout z odlišného přístupu jazyků k realitě, lze ji ale využít také tam, kde by příliš těsný převod výchozího jazyka odporoval duchu cílového jazyka. Modulaci je možné využít i ze stylistických důvodů:

→ *Certains des travaux les plus marquants sont néanmoins le fruit de la collaboration entre linguistes et ingénieurs*. (O, str. 22) – *Některé z nejvýznamnějších prací ale i přesto vzešly ze spolupráce obou disciplín*. (P, str. 20)

→ *Son usage libère la vue et les mains.* (O, str. 19) – *Mluvení nezaměstnává ani zrak ani ruce* (P, str. 19)

→ *Sixièmement, les phonèmes et leurs contrastes sont réalisés de façon différente d'une région à l'autre : [...].* (O, str. 16) – *6) Realizace fonémů a fonematických opozic se region od regionu liší.* (P, str. 17)

5.5 Intelektualizace překladu

5.5.1 Vnitřní vysvětlivky

Častým prostředkem intelektualizace jsou vnitřní vysvětlivky, které mají nenásilnou cestou zaručit porozumění textu tam, kde by mohlo dojít k neporozumění v důsledku odlišného kulturního základu příjemců textu. Zde tedy např.: *en Lorraine du Sud (Nancy, Saint-Dié)* (O, str. 13) – *v oblasti jižního Lotrinska (města Nancy a Saint-Dié)* (P, str. 16). Na jiných místech vysvětlování nebylo nutné, znalost daných měst či oblastí by měla spadat do všeobecného informačního základu předpokládaného čtenáře např.: *à Amsterdam* (O, str. 5) – *v Amsterodamu* (P, str. 10), *en Normandie* (O, str. 13) – *v Normandii* (P, str. 16). Vnitřních vysvětlivek se obecně využívá např. u vlastních jmen, ne však v tomto textu. Přestože se v něm nevyskytovala pouze francouzská jména, autorka nepovažovala za nutné dané osobnosti francouzskému čtenáři přiblížit, proto jsem se rozhodla držet se originálu a vlastní jména čtenářům nijak nepřibližovat. Vzhledem k nárokům na předpokládaného čtenáře by se dalo spekulovat o tom, že autorka znalost těchto jmen u čtenářů mohla očekávat.

5.5.2 Koheze a koherence

Francouzské věty jsou tradičně delší než české i proto, že francouzština častěji využívá interpunkčních znamének, jakými jsou středník nebo dvojtečka, která je na rozdíl od češtiny, kde se dvojtečka nejčastěji užívá k uvedení přímé řeči nebo výčtů, často použita v kauzálním vztahu. Na některých místech textu proto bylo nutné upřesnit logické vztahy mezi větami, aby bylo pro čtenáře snazší se v něm orientovat: *C'est également un mode de communication rapide : un locuteur peut produire plus de 30 phonèmes à la seconde, soit plus de 200 mots en moyenne à la minute ; [...].* (O, str. 19) – *Zároveň se jedná o velice rychlý způsob komunikace,*

protože mluvčí je schopen vyslovit až 30 fonémů za sekundu, v průměru tedy více jak 200 slov za minutu, [...]. (P, str. 19) K přehlednosti textu je na několika místech užito např. i spojky *totiž*: *Par exemple, certaines séquences des sons sont plus faciles à prononcer que d'autres (/ti/, /bu/ sont plus faciles que /tu/, /bi/).* (O, str. 24) – *Jisté sekvence hlásek jdou **totiž** lépe vyslovit než jiné (/ti/, /bu/ jsou jednodušší než /tu/, /bi/).* (P, str. 22)

Dlouhé věty, zejména ty, kde byl použit středník, bylo v zájmu srozumitelnosti a přehlednosti textu potřeba rozdělit: *Le phonéticien est plus directement dépendant de l'expérimentation : ayant d'emblée à l'esprit l'exigence de tester ses hypothèses par des expériences reproductibles, il a tendance à réduire fortement le champ de ses recherches ; en outre, son attention se porte sur le détail des données qu'il recueille, qui ne renseigne pas directement sur les catégories linguistiques, mais peut contribuer à la compréhension des nombreuses forces qui s'exercent à tout instant sur le système linguistique.* (O, str. 27) – *Fonetik je více závislý na samotném experimentování, hned od začátku vědom toho, že svoje hypotézy bude muset ověřit reprodukovatelnými experimenty, a snaží se tudíž co nejvíce zúžit okruh možných výzkumů. Mimo jiné také detailně zaměřuje svoji pozornost na shromážděvaná data, jež sice přímo nevyovídají o lingvistických kategoriích, ale mohou přispět k pochopení faktorů působících na jazykový systém.* (P, str. 24)

Někdy bylo naopak vhodnější věty sloučit do jedné: *Il extériorise ses sentiments, émotions ou attitudes ; il appelle telle ou telle réaction chez son interlocuteur ; il révèle son identité sociale, régionale et culturelle.* (O, str. 10) – *Mluvením vyjadřuje své pocity, emoce a postoje, vyvolává u posluchače tu či onu reakci, prozrazuje svoji sociální a kulturní identitu i to, z jaké pochází oblasti.* (P, str. 13)

Pro francouzštinu je typické užití přivlastňovacích zájmen. Jejich zachování v cílovém textu by působilo příznakově, protože v češtině se přivlastňovací zájmena v takové míře nevyskytují: [...] *un locuteur peut produire plus de 30 phonèmes à la seconde [...]* ; *son auditeur peut saisir son message en temps réel.* (O, str. 19) – [...], *protože mluvčí je schopen vyslovit až 30 fonémů za sekundu [...]* a *posluchač dokáže sdělení zpracovat v reálném čase.*

5.5.3 Konkretizace a generalizace

Některá francouzská slova, která mají více významů, působí při převodu do jiného jazyka problémy. Jednak v cílovém jazyce nemusí existovat slovo, které vystihne všechny významy slova původního, jednak takové slovo sice existovat může, ale pro čtenáře by mohlo být příliš abstraktní a tudíž nefunkční v daném textu. Musí se tedy přistoupit ke konkretizaci a vybrat slovo, které je sémanticky „užší“ než originál. Např. substantivum „*son*“, které ve francouzštině znamená jak *zvuk* tak *hláska*. Obdobná situace nastala např. u substantiva *langue*, které znamená mimo jiné jak *jazyk* (jako systém) tak *řeč*. Vodítkem při rozhodování mezi variantami byl kontext. Někde jsem naopak využila opačného procesu – generalizace – kdy je daná skutečnost vyjádřena obecnějším termínem než v původním textu: [...] *Si des séquences de sons de nature non linguistique étaient présentées à la même cadence, l'auditeur ne percevrait que du bruit.* (O, str. 19) – *Pokud by zvuky nelingvistického charakteru dosahovaly stejného tempa, lidé by je vnímali pouze jako šum.* (P, str. 19)

5.5.4 Opakování, redundantní informace

Některá slova byla v textu poměrně frekventovaná, například sloveso *permettre* (přeloženo výrazy *umožňovat, je možné, moci, dát se* apod.). Pokud se nejednalo o termín, bylo třeba využít synonymních vyjádření (popř. zvolit jinou stavbu věty), aby se zabránilo nápadnému opakování slov, které je v češtině považováno za stylisticky nevhodné. Francouzština je v tomto ohledu „tolerantnější“ např.: *L'apprentissage d'une langue seconde (à l'adolescence ou à l'âge adulte) demande un effort soutenu pour revenir en deçà du système phonémique de la langue maternelle et **apprendre** un nouveau système phonémique : celui de la langue étrangère que l'on souhaite **apprendre**.* (O, str. 18) – *V období dospívání nebo dospělosti vyžaduje **studium** cizího jazyka mnohem větší úsilí. Je totiž nutné opřít se od fonologického systému mateřštiny a **osvojit** si fonologický systém nového jazyka.* (P, str. 19)

Dalším jevem typickým pro francouzštinu je výskyt redundantních informací. Tyto informace např. pro českého čtenáře nejsou důležité. Pro odstranění těchto redundantních

informací mohou jazyky využít svých specifik, u jazyků flektivních lze využít např. deklinace: *La transmission d'informations par l'intermédiaire d'un signal acoustique présente des grandes avantages.* (O, str. 16) – *Přenos informací akustickým signálem má velké výhody.* (P, str. 19)

6 Závěr

Předkládaná práce prezentuje překlad prvních kapitol publikace *La phonétique*. Následný komentář obsahuje analýzu původního textu a popis řešení vybraných překladatelských problémů, které jsem vždy řešila s ohledem na potencionálního příjemce a na funkci textu. V případech, kdy bylo třeba řešit faktografickou správnost převodu jsem mohla naplno využít znalostí nabytých během studia fonetiky. Nejproblematictější místa jsem konzultovala s vedoucím práce popř. dalšími odborníky z oblasti jazykovědy i fonetiky.

S ohledem na všechny výše zmíněné skutečnosti bylo mou snahou podat co nejvěrnější překlad původního textu a zachovat jeho informační i stylistickou hodnotu tak, aby v cílové kultuře co nejlépe reprezentoval originál. Pevně věřím, že výsledný text překladu tento požadavek splnil.

7 Bibliografie

Primární literatura:

VAISSIÈRE, Jacqueline. *La phonétique*. Paris: Presses universitaires de France, c2006, 125 p. ISBN 21-305-5478-4.

Sekundární literatura:

PALCOVÁ, Zdena. *Fonetika a fonologie češtiny: s obecným úvodem do problematiky oboru*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1994, 366 s. ISBN 80-706-6843-1.

DOHALSKÁ, Marie a Olga SCHULZOVÁ. *Fonetika francouzštiny*. Vyd. 3., rozš. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2008, 236 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 978-802-4614-717.

Materiály z kurzů vyučovaných na Fonetickém ústavu FF UK od ak. r. 2010/11 do ak. r. 2012/13

Použitá literatura:

GREPL, Miroslav. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd 2., opr. Editor Petr Karlík, Marek Nekula, Zdenka Rusínová. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008, 799 s. ISBN 978-807-1069-805.

ČECHOVÁ, Marie, Marie KRČMOVÁ a Eva MINÁŘOVÁ. *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha: Lidové noviny, 2008, 381 s. ISBN 978-807-1069-614.

BRUNEL, Aude a Jovanka ŠOTOLOVÁ. *Stylistická analýza českých a francouzských textů*. 1. vyd. V Praze: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2012, 149 s. ISBN 978-80-7308-408-0.

HENDRICH, Josef, Jaromír TLÁSKAL a Otomar RADINA. *Francouzská mluvnice*. 3., přeprac. vyd., 1. vyd. v nakl. Fraus. Plzeň: Fraus, 2001, 700 s. ISBN 80-723-8064-8.

LEVÝ, Jiří. *Umění překlada*. 4., upr. vyd. Praha: Apostrof, 2012, 367 s. ISBN 978-808-7561-157.

NORD, Christiane. *Text analysis in translation: theory, methodology, and didactic application of a model for translation-oriented text analysis*. Amsterdam u.a: Rodopi, 1991. ISBN 90-518-3311-3.

NEUMANN, Josef a Vladimír HOŘEJŠÍ. *Velký francouzsko-český slovník: Grand français tcheque dictionnaire*. 2. rev., oprav. a dopl. vyd. Editor Václav Kolář. Praha: Academia, 1992, ISBN 80-200-0235-92.

ŠABRŠULA, Jan. *Problèmes de la stylistique comparée du français et du tchèque*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1990, 130 s. Acta Universitatis Carolinae, 104 (1989).

GENOUVRIER, Direction de l'ouvrage Emile, Claude Désirat RÉDACTION EMILE GENOUVRIER a Jacqueline Genouvrier-Mirailès AVEC LA COLLABORATION DE DOMINIQUE DÉsirAT-LEBLANC. *Dictionnaire synonymes*. 3. éd. Paris: Larousse, 2007. ISBN 978-203-5827-067.

TIONOVÁ, Alena, *Francouzština pro pokročilé*. Vyd. 1. Praha: Leda, 2000, 526 s. ISBN 80-859-2780-2.

Internetové zdroje:

http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/ff/ps09/fonetika/tisk_2009/index.html

<http://prirucka.ujc.cas.cz/>

<http://ssjc.ujc.cas.cz/>

<http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>

<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/>

<http://www.slovník-synonym.cz/>

<http://www.cnrtl.fr/definition/>

<http://slovník.seznam.cz/fr/>

<http://web.volny.cz/>

<http://slovníky.lingea.cz/Home.aspx?set=frcz&w=&lc=frcz>

8 Přílohy (výchozí text)